

Marcin Majewski
Muzeum w Stargardzie

Stargardia
Tom II, 2002

Plastyka sepulkralna wewnątrz kościelnych ziemi stargardzkiej XVI - XVIII wieku *

W wielu kościołach pomorskich wsi i miast zachowały się zabytki sztuki sepulkralnej dawnych mieszkańców tych ziem. Obiekty te powstały w większości w okresie nowożytnym, znacznie rzadziej występują przykłady z późnego średniowiecza. Warte są uwagi nie tylko jako obiekt sztuki, ale jako nośnik zapisanych informacji o antenatach. Tak więc w zależności od panującej ówczesnie mody, miejsca w społeczeństwie oraz możliwości finansowych zamawiającego pomnik nagrobny, wykonywano różne typy tego rodzajów obiektów. Były to płyty nagrobne, nagrobki, grobowce z oprawą architektoniczną¹, które zajmowały zazwyczaj eksponowane miejsce we wnętrzu kościelnym.

W 1596 roku, w matrikule z wizytacji kościoła Mariackiego w Stargardzie, zawarto spis kamieni nagrobnych. Zapisano ich położenie we wnętrzu świątyni wraz z nazwiskami pochowanych lub właścicieli płyty. Część kamieni należała do rodzin, których członkowie już zmarli i zostali pochowani, a część była własnością parafii. Ogólnie spisano 52 płyty, jednak może to być liczba niepełna².

Z tego samego roku pochodzi matrikuła kościoła poaugustiańskiego, gdzie we wnętrzu świątyni znajdowało się dziewięć dziedzicznych grobowców. Wymieniono tu wysokości czynszów, które płacili spadkobiercy za ich utrzymanie³.

Kwatery grobowe w kościele Mariackim i św. Jana zachowane były jeszcze w latach 30. XX wieku. Większość znajdowała się przy głównym ołtarzu. Najznamiensze pomniki grobowe w kościele Mariackim należały do Petera Gröninga, Krügerów i von Weiherów. Natomiast w kościele św. Jana do rodziny von Massow⁴.

Jednak większość zabytków sztuki sepulkralnej w przypadku ziemi stargardzkiej⁵ była wzmiankowana po raz pierwszy przez Hansa Moderowa⁶, a także Hugo Lemcke⁷,

* Tekst niniejszy stanowi rozszerzoną wersję artykułu: *Sztuka sepulkralna wewnątrz kościelnych ziemi stargardzkiej XVI - XVIII wieku*, [w:] Niekropolie, kirkuty, cmentarze. Materiały konferencyjne, Szczecin 2002, s. 217-228.

¹ Z rozważań wyłączone epitafia.

² Archiwum Państwowe w Szczecinie, Akta miasta Stargard, nr 3721: *Matricul der Kirchen S. Marien zu Stargardt...*, s. 32v-35v.

³ Archiwum Państwowe w Szczecinie, Akta miasta Stargard, nr 3721: *Matricul der St. Augustinen Kirchen in Stargardt...*, s. 125v.

⁴ *Frühere Stargarder Kirchhöfe*, „Heimat Klänge. Zeitschrift für heimatliche Geschichte und Kultur”. Gratisbeilage Nr. 200 (1934), „Neues Pommersches Tage-Blatt”.

⁵ Obszar zbliżony do dzisiejszego powiatu stargardzkiego.

⁶ H. Moderow, *Die Evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart*, I. T.: Der Regierungsbezirk Stettin, Stettin 1903, s. 149 (Chociwel).

Gerharda Bronischa i Waltera Ohle⁸, autorów inwentarzy i materiałów do inwentarzy powiatu stargardzkiego i samego miasta Stargardu. Większość opisów w przypadku H. Lemcke wyróżniała się lakonicznością, pozbawiona była ilustracji, a niekiedy dostrzega się fakt przeoczenia niektórych zabytków⁹. G. Bronisch i W. Ohle, którzy prowadzili swoje prace nad inwentaryzacją zabytków w Stargardzie, w roku 1936, pozostawili po sobie materiał bardziej wiarygodny. Jednak i w tym przypadku brak jest ilustracji większości opisanych obiektów, a sam materiał inwentaryzacyjny nie został nigdy opublikowany. Większość zachowanych obiektów figuruje w rejestrze bądź ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie. Podstawą do niniejszego artykułu stał się materiał opisowy, pomiarowy i fotograficzny zebrany przez autora podczas inwentaryzacji przeprowadzonej w latach 1999 – 2002 w ramach projektu badawczego Muzeum w Stargardzie¹⁰.

Brak jest na terenie ziemi stargardzkiej zabytków średniowiecznej sztuki sepulkralnej. Na omawiany zespół składają się tylko obiekty nowożytne: 5 pochodzą z wieku XVI¹¹; 13 z XVII w.¹²; 20 z XVIII w.¹³; 1 z XX w.¹⁴. Wiek XIX reprezentują jedynie nagrobki na cmentarzach przykościelnych, omówione w części katalogowej¹⁵. Jak można sądzić, zachowane do dziś zabytki stanowią mniej niż 1 pierwotnej liczby przykładów plastyki sepulkralnej wewnątrz kościelnych (również pochodzących ze średniowiecza), skoro od inwentaryzacji H. Lemcke, G. Bronischa i W. Ohle oraz pracy H. Moderowa całkowicie zniszczeniu uległo 12 obiektów¹⁶.

W omawianym zespole znalazły się obiekty, które przypisać możemy trzem stanom ówczesnego społeczeństwa: szlachcie, duchowieństwu i mieszczaństwu. Z tym jednak, że brak jest w omawianym okresie różnic pomiędzy plastyką nagrobną mieszczan i duchowieństwa miejskiego. Różnica zaznacza się dopiero w odniesieniu do duchowieństwa wiejskiego, które stara się zbliżyć z kolei do szlacheckiego modelu przedstawienia nagrobnego.

⁷ H. Lemcke, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin*, H. VII: Der Kreis Pyritz, Stettin 1906, s. 8-9, 73 (Koszewko), 186 (Ziemomyśl); H. VIII: Der Kreis Satzlig, Stettin 1908, s. X, 25 (Kiczarowo), 28 (Kunowo), 31-32 (Łęczycza), 38 (Marianowo), 53-54 (Pęczino); H. IX: Der Kreis Naugard, Stettin 1910, s. 12, 54-55, Fig. 23 (Sowno).

⁸ Materiały z inwentaryzacji kościoła św. Jana i kościoła Mariackiego w Stargardzie w zbiorach Landesarchiv w Greifswaldzie (dalej: LAG), Rep. 55 Nr. 114, s. 10-11, 14-18; Rep. 55 Nr. 117, s. 23-24.

⁹ H. Lemcke przeoczył płyty nagrobne w Chociwlu, Kluczewie, Witkowie oraz nagrobki w Nowej Dąbrowie.

¹⁰ Autor składa podziękowania za włożony trud inwentaryzatorski: Jarosławowi Jerzykowskiemu, Andrzejowi Biercy i Marcinowi Burdziejowi.

¹¹ Chociwel, Kunowo, Łęczycza, Pęczino, Sowno.

¹² Kiczarowo, Marianowo, Stargard, Ziemomyśl.

¹³ Kiczarowo, Koszewko, Kunowo, Nowa Dąbrowa, Pęczino, Stargard, Kluczewo, Witkowo.

¹⁴ Pęczino.

¹⁵ Dolice, Koszewko, Pęczino.

¹⁶ Chociwel - 1; Kiczarowo - 2, Marianowo - 1, Stargard - 5, Kluczewo - 1, Ziemomyśl - 2.

Usytuowanie płyty nagrobnej lub nagrobka we wnętrzu kościelnym było podyktowane możliwościami przestrzennymi. Płyty umieszczano głównie bezpośrednio w miejscu pochowania zmarłego lub tuż obok. Sytuacja komplikowała się w kościele miejskim, gdzie zdarzało się, że płyta leżała w znacznej odległości od pochówku. Bywało również, że nagrobki wkomponowywano w przestrzeń wnętrza, np. w Koszewku. Jednak w ciągu stuleci, a szczególnie w XIX i XX wieku, przenoszono tego rodzaju obiekty eksponując je, niczym ciekawostkę, w swoistym lapidarium płyt nagrobnych¹⁷ (ilustr. 1.).

Płyty nagrobne, nagrobki, bądź obramienia portali grobowców wykonywano z wapienia, piaskowca bądź sztucznego kamienia. Ich wymiary zamykały się w wielkościach od 51 x 48 lub 63 x 63 cm do 338 x 142 lub 500 x 437 cm. Na podstawie wymiarów nie można określić żadnego modułu, który byłby popularny w konkretnym okresie. Mimo to można pokusić się o stwierdzenie, że na ziemi stargardzkiej dopiero obiekty barokowe przybierają znaczne wielkości¹⁸.

Kompozycja płyt oparta była w głównej mierze na tablicy inskrypcyjnej lub inskrypcyjno - heraldycznej, gdzie herb szlachecki lub kartusz z gmerkiem mieszczanina „oblewała” inskrypcja. Formy liternictwa stosowanego do wykonania inskrypcji nie były zbyt wyszukane. Większość inskrypcji rytych wykonano we frakturze, natomiast do napisów wycinanych używano kapitały. Słowa układano w wersy, wkomponowywano w bordiury, banderole, bądź „oblewano” nimi przedstawienia heraldyczne. Bordiurę płyty nagrobnej Berneta von Mildenitz i jego małżonki Cathariny von Schöning w Łęczycy (ilustr. 2) przerwano w narożach medalionami z głowami maskaronów. W ich paszczach zachowały się ślady po metalowych antabach. Medaliony w narożach bordiury posiada również płyta Matthiasa von Borck (†1566). Zamiast maskaronów ukazano tu symbole czterech Ewangelistów, sięgając tym samym do tradycji średniowiecznych w plastyce sepulkralnej (ilustr. 3).

W nagrobkach przedstawicieli rodów von Küssow i von Zastrow w Koszewku inskrypcja spływa wraz z draperią, jakby wykonana została na jej powierzchni. Na płycie nagrobnej Michaela Lutze, jego małżonki Cathariny Stretzen oraz ich dzieci, pochodzącej z 1681 roku, inskrypcję na dużych rozmiarów kartuszu obramionym ornamentem, zwijanym oraz chrząstkowym trzyma przed sobą Anioł¹⁹.

¹⁷ Np. w kościele Mariackim w Trzebiatowie n. Regą, por. M. Majewski, *Kościół Mariacki w Trzebiatowie jako locus sepulkralis średniowiecznej i nowożytnej elity miasta*, [w:] Trzebiatów - historia i kultura. Materiały z konferencji, Trzebiatów, 26 - 27 maja 2000. Pod red. W. Lysiaka, Poznań 2000, s. 46-63.

¹⁸ Płyta w Marianowie z 1683 r. oraz obramienie portalu krypty z 1736 r. w kościele św. Jana w Stargardzie.

¹⁹ LAG Rep. 55 Nr. 114, s. 16.

Sama treść inskrypcji, poza oczywistymi informacjami o zmarłym, może być ciekawym środkiem przekazu szerszych treści. W Koszewku z inskrypcji na nagrobku Bernharda Friedricha hrabiego von Küssow (†1767) dowiadujemy się, iż był *Juvenis optimae spei* i w związku z tym pokładano w nim wielkie nadzieje na przedłużenie rodu. Ciekawym przekazem jest inskrypcja z płyty blazna Clausa Hintze (†1599): SIC CAPVT ECCE MANVS, GESTVSQVE ET SIGNA FEREBAT HINTZIVS HAVD MIR MORIO TOTVS ERAT. Również dzięki wykutym w kamieniu słowom możemy się dowiedzieć o fundatorze pęzińskich płyt Adriana Ernsta von Putkammera (†1772) i jego żony Anny Louisy von Putkammer, z domu hrabiny von Goltz (†1785) oraz Matthiasa Friedricha von Putkammera (†1740). Fundatorem płyt swoich przodków był Frantz Ludwig Georg von Putkammer (†1817), którego płyta znajduje się również w kościele w Pęzinie. Dzięki temu stworzył swoisty pomnik rodu, tym bardziej, że na kamieniu jego ojca i matki wymienił swoich przodków poczynając od pierwszego z von Putkammerów w linii pęzińskiej. Prawdopodobnie F. L. G. von Putkammer był także fundatorem płyty w Pomieniu, pow. choszczeński, dla swej siostry Anny Louisy Diliiany von Putkammer (†1796)²⁰.

Herby szlacheckie ukazywane były jako tarcze z wizerunkiem godła, hełmem z klejnotem, labrami, a czasem z trzymaczami. Wszystkie wizerunki herbów wykonano w reliefie wypukłym, z dbałością o szczegóły, który nie zawsze jest widoczny w inskrypcji, która towarzyszy przedstawieniom heraldycznym. W przypadku płyty Berneta von Mildnitz i jego małżonki Cathariny von Schöning w Łęczycy z końca XVI wieku, herb wypełnia 3/4 pola przedstawieniowego, w pierścieniu zawiera dewizę w banderoli, a pod tarczą monogram – inicjały antenatów: „BMKS”²¹. Sposób aranżacji kompozycji, podkreślenie ważności herbu szlacheckiego w polu przedstawieniowym, jest bliski reliefowi z płyty nagrobnej H. Hahna (†1563) w kościele w Roga koło Neubrandenburga²². W Pęzinie płytę Matthiasa von Borck (†1566) w połowie wypełnia herb szlachecki, potraktowany jednak bardziej linearnie. Wokół niego rozpięto banderolę z inskrypcją informującą o dacie śmierci.

Godła herbów mieszczańskich w postaci gmerków uzupełnione są w niektórych przypadkach inicjałami właściciela. Zwrócono tu uwagę nie na uplastycznienie samego godła, a tarczy, której formy przybierają różne formy kartuszy. W ich dekoracji sięgano najczęściej do ornamentu zwijanego.

Bardziej wyszukaną formę stanowiły płyty inskrypcyjno – portretowe. Zachowane przykłady pochodzą z kościoła w Sownie i w Pęzinie. Płyta blazna księcia Jana Fryderyka – Clausa Hintze (†1599) – jest zabytkiem o najlepszej klasie wśród

²⁰ B. W. Brzustowicz, *Epitańium Anny Luizy Diliiany von Putkammer z kościoła parafialnego w Pomieniu*, „Rocznik Lubuski”, t. XXVII, cz. I, 2001, s. 159-167.

²¹ H. Lemcke, op. cit., 1908, s. 31-32; M. Glińska, *Plastyka kamienna na Pomorzu Zachodnim w latach 1530 - 1640*, [w:] *Sztuka Pomorza Zachodniego*, pod red. Z. Świechowskiego, Warszawa 1973, s. 338.

²² *Die Bau- und Kunstdenkmale in der DDR. Bezirk Neubrandenburg*. Bearb. G. Baier, H. Ende, B. Oltmanns, W. Reehlin, Berlin 1982, s. 182.

omawianych obiektów. Powstała prawdopodobnie z fundacji księcia²³. Uwagę zwraca sam modelunek postaci o naturalnej wielkości oraz szczegóły stroju. Forma przywołuje oczywiście szlacheckie płyty nagrobne²⁴. Mężczyzna ubrany jest w długi do kolan wams, z szerokimi rękawami z ozdobną taśmą i pasmanteryjnymi guziczkami, ponadto frędzlami na łokciach. Brzegi rękawów wykończone są szerokimi mankietami. Na nogach pończochy zapewne z geometrycznym wzorem z lewych oczek²⁵. Na stopach lekkie, sięgające do kostek obuwie. Szlachcic – rycerz ubrany jest natomiast w zbroję. Na pasie, z prawej strony, przewieszona sakwa i sztylet. Szlachcic ma z kolei przywieszony rapier i sztylet. Od szyi do pasa rząd pasmanteryjnych guziczków. Kołnierz obszyty koronką. Wokół szyi kreza, a na szyi zawieszony łańcuch z medalionem. Na głowie kołpak z szerokimi zawiniętymi na zewnątrz brzegami przytwierdzonymi długą szpilą. Na brzegach przyszyte dzwonki. Lewa ręka silnie zgięta w łokciu. Dłoń ukazana w moralizatorskim geście. Prawa ręka uniesiona do połowy. W dłoni zagięta pałka z rzemieniem, który oplata nadgarstek. Szlachcic trzyma w niej zazwyczaj buławę lub nadziak. Przy jego lewej stopie leży przewrócony kufel z pokrywą, w miejscu gdzie powinien spoczywać hełm (ilustr. 4).

Odmienny charakter posiadają późnobarokowe przedstawienia portretowe na dwóch płytach nagrobnych w Pęzinie. Małżonkowie, ukazani jako popiersia, zwrócenia są twarzami do siebie. Adrian Ernst von Putkammer (†1772) i jego żona Anna Louisa von Putkammer, z domu hrabina von Goltz (†1785), mają na głowach wieńce laurowe, które mogą w tym miejscu symbolizować nieśmiertelność, trwałą miłość i pamięć. Ponadto czasowości portretowemu przedstawieniu małżonków dodaje wyobrażenie słońca. Z jego ust wypływają promienie światła, a na ich tle wlatuje Anioł, który błogosławi zwróconą do siebie parę. Uczuciowo – małżeński kontekst wizerunku starają się „równoważyć” wlatujące ku słońcu orły, będące obrazem emblematu „NON SOLI CEDIT” („nie ustępuje słońcu”), który za pierwszych królów Prus posiadał określoną wymowę polityczną²⁶ (ilustr. 5).

Frantz Ludwig Georg von Putkammer (†1817) i jego małżonka Nicolaa Dorothea Friederica Ludovica, z domu von Schöning (†1789), pozbawieni zostali laurowego wieńca, jednak ich popiersia ukazano na tle gronostajowego futra – symbolu cnoty (ilustr. 6).

²³ M. Glińska, op. cit., s. 341.

²⁴ M. Glińska, op. cit., s. 341; taż sama, *Książęce fundacje w zakresie rzeźby kamiennej*. [w:] Mecenat artystyczny książąt Pomorza Zachodniego. Materiały z sesji Oddziału Szczecińskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Zamku Królewskim w Warszawie 21 - 22 listopada 1986 r., Szczecin 1990, s. 84.

²⁵ Por. B. Januszkiewicz, *Klejnoty i stroje książąt Pomorza Zachodniego XVI - XVII wieku w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie*, Warszawa 1995, s. 94-95.

²⁶ Por. występowanie i znaczenie tego emblematu na budowłach szczecińskich: M. Słomiński, *Szczecińskie budowle Gerharda Corneliusa von Wulrave*, „Przegląd Zachodniopomorski”, R. II (XXXI), 1987, z. 3, s. 109-120; tenże, *Pod znakiem Jowisza i Herkulesa - symbolika Bram Portowej i Królewskiej w Szczecinie*. [w:] Badania nad sztuką Pomorza. Materiały z sesji naukowej oddziału szczecińskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki „Sztuka Pomorza Zachodniego w świetle najnowszych badań” Kamień Pomorski, 20-21 maja 1988 roku, Szczecin 1998, s. 139-147; tenże, R. Makala, M. Paszkowska, *Szczecin barokowy. Architektura lat 1630-1780*, Szczecin 2000, s. 97-107.

Inny rodzaj pomników nagrobnych reprezentują nagrobki von Küssow i von Zastrow w Koszewku. Starają się łączyć typ inskrypcyjno – heraldyczny z portretowym. Nagrobki wykonano w formie cokolu ustawionego na plintusie. Gzymś zakończony jest ślimacznicami. Na draperii, która spływa po gzymśsie i cokole, tworząc po bokach faldy, znajduje się inskrypcja. Na pomniku Bernharda Friedricha hrabiego von Küssow (†1767) w prawym, dolnym rogu spod odwinętej draperii wylania się leżący w tle herb hrabiów von Küssow. Przewrócony herb oznacza ostatniego z rodu (ilustr. 7). Na nagrobku jego ojca, Joachima Friedricha hrabiego von Küssow (†1777), wykonanym w tym samym typie, herb hrabiów von Küssow przytrzymywany jest przez trzymacze – ukoronowane gryfy. Kolejny pomnik poświęcony jest pamięci Otto Bogislava von Zastrow (†1787). Na cokole ustawionym na plintusie i zwieńczonym profilowanym gzymsem, rozpięto skórę lwa, którego łapy przewieszono przez antaby. Ogon natomiast ułożono na profilowaniu plintusa. Nad głową lwa ustawiono herb von Zastrow (ilustr. 8). Na nagrobku jego żony, Friderici Gottlieby hrabiny von Küssow (†?), na cokole ustawionym na plintusie i zwieńczonym profilowanym gzymsem, rozpięto tkaninę, której udrapowany górny koniec przewieszono przez antaby. Przez dolne antaby przewieszono feston z liści lauowych. Nad draperią wkomponowano herb von Zastrow i hrabiów von Küssow.

Wszystkie koszewskie nagrobki zwieńczone były popiersiami antenatów, ponadto w przypadku Bernharda Friedricha hrabiego von Küssow i Joachima Friedricha hrabiego von Küssow popiersie ujęte było po bokach kartuszami z panopliami. Taka kompozycja znana jest choćby ze starszego o blisko siedemdziesiąt lat nagrobka Philippa Ludwiga barona von Canstein w kościele w Blumberg koło Bernau (†1708)²⁷.

Wszystkie koszewskie portrety zdemontowane zostały po 1945 roku. Ostatnio odnaleziono w formie destruktu popiersie Otto Bogislava von Zastrow ukazanego w napierśniku, z przewieszoną przez lewe ramię draperią. Na szyi zawieszona jest wstęga ułożonego na draperii pruskiego orderu Pour la Mérite.

Do klasycznych wzorów odwołuje się program ikonograficzny nagrobka Johanna Gottlieba Zimmermanna (†1793) (ilustr. 9). Kobieca postać w silnie udrapowanej sukni przylegającej do ciała, z dekoltem. Na głowie długi welon spływający z tyłu postaci. W lewej ręce trzyma opuszczoną żagiew, symbolizującą śmierć. Prawą dłoń wspiera na czole, a łokieć opiera na wazie. Waza ustawiona jest na walcowatym cokole z dziewięciowersową inskrypcją w kapitale. U jego podstawy podwieszono kosę i klepsydrę. Waza z puklowaną czaszą i pokrywą. Na pokrywie siedzi motyl, który jest wyobrażeniem żywej, ulatującej duszy. Tego typu pomniki są znane ze Szczecina - Grabowa²⁸, a także z cmentarza przykościelnego w Giżynie, pow. drawski – nagrobek Sigismunda Friedricha barona von Goltz (†1786 ?).

²⁷ *Die Kunstdenkmäler der Provinz Mark Brandenburg*, Bd. III4: *Kreis Niederbarnim*, bearb. von H. Jerchel u. J. Seeger, Berlin 1939, s. 102, 295, Abb. 341.

²⁸ H. Schulz, *Alte Grabdenkmäler in Pommern*, „Unser Pommern”, H. 3, 1964, s. 25-27.

Na omawianych zabytkach plastyki sepulkralnej nie brak symboli Vanitas. W większości są to czaszki ze skrzyżowanymi kośćmi piszczelowymi lub też czaszki uskrzydłone, ponadto kosy lub klepsydry. Nie brak jednak bardziej wyszukanych elementów, jak np. na płycie nagrobnej Jacoba Heinricha von Sukow (†przed 1699), gdzie wycięto banderolę z sentencją: *Hora Ruit*. Poniżej „uskrzydłona” klepsydra ustawiona na czaszce ułożonej na dwóch skrzyżowanych piszczelach. Pomiedzy nimi wpleciony wąż z jabłkiem w paszczy (ilustr. 10). Motyw uskrzydłonej klepsydry jest często spotykany w stargardzkich drukach funeralnych tego czasu²⁹ (ilustr. 11).

W dwuznaczny sposób można traktować ukazanie na płycie Frantza Ludwiga Georga von Putkammer (†1817) i jego małżonki Nicoli Dorothei Friederici Ludovici z domu von Schöning (†1789) szkieletu z kosą i klepsydrą, a po jego bokach, obwarowany grób z popielnicą stojącą na misie, przykrytą kłosem z dwiema przystawkami oraz amforą stojącą na kamieniu. Z drugiej strony dzban ustawiony na kamieniach oraz amfora w obwarowaniu. Powyżej inskrypcja w kapitale: PANSINSCHEN VRNEN GEVNDEN 1770. Symbole Vanitas w połączeniu z urnami odkrytego w 1770 roku w okolicach Pęczyna cmentarzyska ciałopalnego są ciekawym przykładem łączenia symboliki przemijania z informacją o znalezisku³⁰ (ilustr. 12). Tym bardziej, gdy porównamy współczesny wydarzeniom miedzioryt ukazujący grób w obwarowaniu kamiennym odkryty koło Pęczyna z wizerunkiem urny na kamieniu nagrobnym to dojdziemy do wniosku, że jest to identyczne przedstawienie (ilustr. 13).

Najwięcej trudności przysparza określenie autorstwa poszczególnych zabytków. Z sygnatury płyty z Łęczycy pozostała tylko litera „H”. Płytę blazna Clausa Hintze z Sowna przypisuje się monogramiście „FCB”³¹ lub „FC”³², który miał pozostawić swoje inicjały na małym kartuszu przy prawej stopie blazna. Tymczasem mogą to być inicjały skrótu B(ona) F(ide) C(ontractum).

Jedynie w przypadku płyt von Putkammerów możemy mówić o ich twórcy. Był nim Carl Balthasar Innocentius Sangalli (1755 – 1818), rzeźbiarz szczeciński pochodzący z Pavii³³. Jak dotąd znane były jego prace nad ołtarzem i prospektem organowym w Krępcowie, pow. stargardzki³⁴ oraz płytą nagrobną Anny Louisy Dilianny von Putkammer (†1796) w Pomieniu. W trakcie inwentaryzacji, na płycie

²⁹ *Aus die Wohlgebohrne Hoch-Ehr-und Tugend-belobte Frau Frau Elisabeth Tugendreich gebohrnen von Moernerin...*, Stargard[1711]; *Dem Weyland Hoch-Wohl-Ehrwürdigen und Hoch-Wohlgelahrten Herrn, Herrn Egidio Bohmen...*, Stargard [1737]; *Die Gewisse Seeligkeit derer die in Gelassenheit dulden Wurde Nach seelig vollendeten Lebens-Lauff Des weyland Hoch-Wohlgebohrnen Herrn Herrn Andreas Adrian von Borck...*, Stargard [1738].

³⁰ H. Lemecke, op. cit., 1908, s. 54; A. Stubenrauch, *Die erste Ausgrabung vorgeschichtlicher Gräber in Pommern*, „Monatsblätter”, 22 Jg., 1908, s. 138-139; O. Kunkel, *Pommersche Urgeschichte in Bildern*, Stettin 1931, s. 55, Taf. 56.

³¹ M. Glińska, op. cit., 1973, s. 341.

³² J. Kochanowska, *Kultura artystyczna na dworze książąt szczecińskich w XVI w.*, Szczecin 1996, s. 47-48, 101.

³³ Bardzo dziękuję Pani dr Bogdanie Kozińskiej za wskazanie artykułu: C. Rittershausena, *Balthasar Sangalli aus Pavia*, „Unser Pommerland”, 1933, H. 6, s. 208.

³⁴ Ibidem.

Matthiasa Friedricha von Putkammer (†1740) odkryto sygnaturę: AVCTOR SANGALLI. Pozostałe dwie płyty pęzińskich von Putkammerów są stylistycznie zbliżone do płyty z Pomienia sygnowanej: *Sangalli fecit*³⁵.

Zabytki sztuki sepulkralnej zachowane szczęśliwie po dziś wnoszą wiele cennych informacji, nie tylko o życiu i działalności, ale także są świadectwem czasu w którym powstały. Szczególnie jest to widoczne w wyborze cytatów biblijnych i symboli Vanitas. Płyty nagrobne czy nagrobki są często jedynym źródłem naszej informacji historycznej o osobach po których nie pozostała żadna pisana wzmianka.

KATALOG

Materiały pochodzą z inwentaryzacji terenowej przeprowadzonej w latach 1999-2002. W przypadku Pęzina i Koszewka ujęto tu również zachowane nagrobki znajdujące się na cmentarzach przykościelnych. Jeżeli materiał archiwalny lub opracowania wydane drukiem dostarczyły wyczerpującego opisu, to obiekty dziś nie zachowane również znalazły się w katalogu i zostały oznaczone (*).

Hasła ułożono alfabetycznie wg miejscowości:

1. Lokalizacja obecna w kościele i lokalizacja pierwotna (jeśli jest możliwa do ustalenia).
2. Materiał, technika, wymiary (długość, szerokość w cm), stan zachowania, autorstwo (jeżeli jest możliwe do ustalenia).
3. Opis.
4. Tekst inskrypcji.
5. Dane biograficzne o antenacie.
6. Stan badań.
7. Skrócona bibliografia.

CHOCIWEL

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. MATKI BOSKIEJ BOLESNEJ

I.* Płyta nagrobna Joachima Balke (†1585).

1. Lokalizacja nieznana.
2. Zniszczona w bliżej nieokreślonym czasie.
3. ?
4. Allhier unter diesem Stein liegt begraben der Hochehrwürdige Herr Joachim Balke, Pastor allhier, gestorben den 30. Dezember 1585. Seine Frau Katharina Müller und seine leewen Kinder Daniel Valentin, Ursula Judith und Katharina.
5. Joachim Balke był diakonem przy kościele Mariackim w Stargardzie, skąd został powołany przez Magnusa von Wedel na pastoraat w Chociwlu. Jego synem

³⁵ B. W. Brzustowicz, op. cit. , s. 166, błędnie odczytuje sygnaturę jako: *Sangaffi fecit*.

- był Joachim Balke, Młodszy (patrz płyta w kościele św. Jana w Stargardzie).
6. W 1903 r. płyta wspomniał wraz z inskrypcją H. Moderow.
 7. Moderow 1903, s. 149, 419.

DOLICE

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. CHRYSYTA KRÓLA

- I. Płyta nagrobna Frederiki Christiny Wilhelminy Bluth, z domu Schwebes (†1831).
 1. Ustawiona przy ścianie zachodniej kruchty południowej nawy kościoła.
 2. Płyta z piaskowca, relief płaski, 187 x 98 cm. Stan zachowania dobry. Kilka drobnych zniszczeń mechanicznych spowodowanych przez pociski.
 3. Bordiura w postaci ornamentu kostkowego. Inskrypcja frakturą w 13 wersach.
 4. Hier ruhet/ die ird(...)e Hülle der/ Frau Friederike Christine/ Wilhelmine Bluth/
geb. Schwebes Wittwe des/ hier im Jahr (180)7 verstorbenen/ Predigers J(acob)
Aug: Pet:/ Bluth/ Sie war geboren den . 30 Jan: 1759/ Sie starb den 12 Jan:
1831 betrauert/ von ihren Kindlein u. Freunden./ Tod ist (...) Tod ist nur/
Veredlung glerblicher Natur.
 5. Friderika Christina Wilhelmina Bluth (1759 - 1831), z domu Schwebes była drugą żoną dolickiego pastora Jacoba Augusta Petera Bluth, z którym wzięła ślub w 1784 roku. Jej ojciec, David Siegfried Schwebes, był pastorem w Ińsku. Po śmierci męża pozostała z sześciorgiem dzieci i w kronice parafialnej zapisano, iż była „dzielną Matką”.
 6. W 1929 r. o płycie wspomniał pastor dolicki Radke.
 7. Radke 1929, s. 8.

KICZAROWO

KOŚCIÓŁ FILIALNY (zniszczony)

- I. Płyta nagrobna Jacoba Heinricha von Sukow (†przed 1699 ?).
 1. Do lat 50./60. XX wieku w nawie kościoła. Później w związku z dewastacją i rozbiórką kościoła przeniesiona na cmentarz przykościelny. W 2000 roku jej pozostałości zabezpieczono w Muzeum w Stargardzie.
 2. Płyta z wapienia, relief płaski. Zachowana długość, 104 cm (wg H. Lemcke 152), szerokość 85 cm. Stan zachowania zły. Liczne ubytki, pęknięcia, inskrypcje w części zatarte.
 3. W środkowej części górnej partii znajdował się zapewne herb von Sukow, z którego pozostały z prawej strony labry. Herb umieszczony był w elipsoidalnej płycinie, flankowany wydłużonymi w pionie kartuszami. W ich górnej części banderola z inskrypcją – sentencją we frakturze. Poniżej „uskrzydłona” klepsydra ustawiona na czaszce ułożonej na dwóch skrzyżowanych piszczelach. Pomiędzy nimi wpleciony wąż z jabłkiem w paszczy. W dalszej części płyty zachowana dwunastowersowa inskrypcja frakturą. Całość 6. obramiona płytkim rowkiem.
 4. (...)/ Siste gr(...)/ Et perpend(...) mimo (...) eratâ hoc locô/ (...) placide quiscimem/

(...) S: T: (...) Jacobum Henricum de Sukow/ Curiae Utterioris Pomeraniae quo (...) Aessessorem/ nec non Circuli Satzigiensis Directorem dignis Simum/ qui/ Vitam christiano dignam Sur(...) probitate vixit./ beata Marte clausit An(no) M.D.C.LXXXVIII/ Primum (...) Anno M:D:CXLVIII/ (...) reliquit/ (...) Virtutibus. W banderoli: Hora Ruit.

5. Z literatury przedmiotu znamy dwóch przedstawicieli rodu von Sukow o imionach Jacob Heinrich. Pierwszy zmarł przed 1699 r., drugi brał udział w wojnach śląskich i zmarł w 1749 r. Jak się wydaje płyta wykonana została dla pierwszego z przedstawicieli rodu von Sukow, który według inskrypcji pełnił obowiązki landrata szadzkiego i był także asesorem niewiadomego urzędu pomorskiego (może Sądu Najwyższego w Stargardzie?).
 6. Płytę opisał w 1908 r. H. Lemcke, który wskazał na bardzo zniszczoną inskrypcję i sugerował, że płyta należy do J. H. von Sukow zmarłego w 1749 r.
 7. Lemcke 1908, s. 25.
- II. Płyta nagrobna Elisabethy Tugendreich von Sukow (†1732).
1. Do lat 50./60. XX wieku w nawie kościoła. Później w związku z dewastacją i rozbiórką kościoła przeniesiona na cmentarz przykościelny. W 2000 roku jej pozostałości zabezpieczono w Muzeum w Stargardzie.
 2. Płyta z wapienia, relief płaski. Zachowane dwa fragmenty: 1. o długości 56 x 48 cm; 2. 60 x 87 cm. Wymiary płyty wg H. Lemcke 145 x 87 cm. Stan zachowania zły.
 3. Pierwszy fragment: symetrycznie ułożony herb szlachecki w elipsoidalnej płycinie, zachowany tylko we fragmencie pieścienia, helmu i prawego labru; fragment płytkiego żłobka, pierwotnie zapewne dookólnego; inskrypcja zachowana w czterech wersach frakturą. Drugi fragment: sześciowersowa inskrypcja frakturą.
 4. Pierwszy fragment: P(...) Elisabeth/ (...) Von Sukow./ (...) Anno 1685./ (...) Anno 1732./ (...). Drugi fragment: (...) (GO)TT/ (...) Nicht Eischrecken/ (...)enn GOTT dich Dermahleins./ Wird wider Aufferwecken/ Dißes Grab Soll Zu Ewigen Zeiten/ Verschlossen Bleiben.
 5. Brak danych.
 6. H. Lemcke zapisał w 1908 roku tylko informację do kogo należała płyta, datę zgonu, wymiary oraz to, że jest tu plastyczny wizerunek herbu.
 7. Lemcke 1908, s. 25.
- III.* Płyta nagrobna Modestii von Suckow, z domu Metternich (†1732).
1. Do lat 50./60. XX wieku w nawie kościoła. Później zniszczona.
 2. Płyta z wapienia, relief płaski, 155 x 97 cm.
 3. Z podwójnym plastycznie wykonanym herbem von Sukow i von Metternich. Inskrypcja zapewne frakturą.
 4. Brak danych.

5. Brak danych.
6. Opis opublikowany w 1908 roku przez H. Lemcke.
7. Lemcke 1908, s. 25.

IV.* Płyta nagrobna Agnese Marii von Damnitz, z domu von Sukow (†1739).

1. Do lat 50./60. XX wieku w nawie kościoła. Później zniszczona.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 145 x 80 cm.
3. Z podwójnym, plastycznie wykonanym herbem von Damnitz i von Sukow. Inskrypcja zapewne frakturą.
4. Brak danych.
5. Brak danych.
6. Opis opublikowany w 1908 roku przez H. Lemcke.
7. Lemcke 1908, s. 25.

KOSZEWKO

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. ŚW. TERESY OD DZIECIĄTKA JEZUS

I. Nagrobek Bernharda Friedricha hrabiego von Küssow (†1767).

1. Ustawiony w niszy, przy ścianie południowej nawy kościoła. Po 1945 r. przeniesiono gzyms poza kościół.
2. Nagrobek z piaskowca, w formie cokołu ustawionego na plintusie, relief wypukły, 121 x 112 cm. Wysokość wg H. Lemcke 225 cm. Stan zachowania dość dobry. Gzyms zdjęty, ustawione po północnej stronie wieży kościoła. Zniszczony środkowy pierścień herbu oraz popiersie zmarłego. Pierwotnie malowany.
3. Gzyms zakończony ślimacznicami. Na draperii, która splywa po gzymsie i cokole, tworząc po bokach fałdy inskrypcja we frakturze naśladowująca w swoim ułożeniu kierunek splywania przerzuconej draperii. W lewym, górnym rogu delikatnie ukazany krzyż joannicki. W prawym, dolnym rogu spod odwiniętej draperii wylania się leżący w tle herb hrabiów von Küssow.
4. *Bernhardus Friedericus Comes/ a Küssow, Ecpies ordinis militaris/ hospitalisq. st: Johānis, Comendator/ nominatus in Lagau, in qualitate/ Locumtenentis Regis Borussiae associatus/ Belli de 1760 usq 1763/ natus 1745 mens: 4 Jan: denatus/ ante patrem de Solatum, ultimum/ stirpis de eis ex micro=Küssovia/ 1767. mens: 29. april/ Iuvenis optimae spei.*
5. Bernhard Friedrich hrabia von Küssow, joannita, komendant zamku w Łagowie, brał udział w wojnie siedmioletniej. Syn Joachima Friedricha (patrz nr II). Zmarł jako ostatni z męskiej linii hrabiów von Küssow w roku 1767.
6. H. Lemcke 1906 roku podaje ogólne informacje. Uważa m. in., że nagrobek wykonano z marmuru.
7. Lemcke 1906, s. 73.

II. Nagrobek Joachima Friedricha von Küssow (†1777).

1. Ustawiony w niszy, przy ścianie północnej nawy kościoła. Po 1945 r. zniszczono panoplie ze zwieńczenia oraz popiersie.
2. Nagrobek z piaskowca, w formie cokolu ustawionego na plintusie, relief wypukły, 169 x 112 cm. Wysokość wg H. Lemcke 227 cm. Stan zachowania dość dobry. Pierwotnie malowany.
3. Na draperii, która spływa po gzymsie i cokole tworząc po bokach fałdy, inskrypcja we frakturze naśladująca w swoim ułożeniu kierunek spływania przerzuconej draperii. W prawym, górnym rogu delikatnie ukazany krzyż joannicki. W dolnej części herb hrabiów von Küssow przytrzymywany przez trzymacze – ukoronowane gryfy.
4. Joachimus Friedericus/ Comes a Küssow Eques ordinis Mili/ taris hospitalisq st: Johannis. Commendator/ nominatus in Wittersheim. Consiliarius Regi/ minis et Camerce domaniarum Regis Borus/ sice, in Pomerania ultimus stirpis de eis ex/ micro=Küssovia. Natus 1708 mens/ 28: Dec: denatus 1777/ Mens: augusto 29.
5. Joachim Friedrich hrabia von Küssow, joannita i podkomorzy.
6. H. Lemcke 1906 roku podaje ogólne informacje. Uważa m. in., że nagrobek wykonano z marmuru.
7. Lemcke 1906, s. 73.

III. Nagrobek Otto Bogislava von Zastrow (†1787).

1. Ustawiony w niszy, przy ścianie południowej nawy kościoła. Po 1945 r. zniszczono popiersie. Odnaleziono w formie destruktu w 2002 roku podczas porządkowania terenu przykościelnego.
2. Nagrobek z marmuru, w formie cokolu ustawionego na plintusie, relief wypukły, 127 x 49 cm. Wysokość wg H. Lemcke 215 cm. Stan zachowania dobry. Popiersie z piaskowca. Pierwotnie malowany.
3. Na cokole ustawionym na plintusie i zwieńczonym profilowanym gzymsem, rozpięto skórę lwa, którego łapy przewieszono przez antaby. Ogon natomiast ułożono na profilowaniu plintusa. Nad głową lwa herb von Zastrow. Inskrypcja we frakturze naśladująca w swoim ułożeniu kierunek spływania przerzuconej skóry. Popiersie w napierśniku z przewieszoną przez lewe ramię draperią. Na szyi wstęga ułożonego na draperii orderu Pour la Mérite.
4. OTTO BOGISLAV. v. ZASTROW/ König E: Preuss: Obrister v: der/ Cavallr: Ritter des Ordens/ PourleMerite.Herr v. k: Küsso/ Verchland und Cunow./ gebohr: zu Reinfeld R:C:den6/ Aug:1722.gestor:d.2jun/ 1787.
5. Otto Bogislav von Zastrow, pułkownik i kawaler orderu Pour la Mérite, żeniąc się z siostrą Joachima Friedricha hrabiego von Küssow – Fridericą Gottliebą (patrz nr IV), stał się panem na Koszewku, Wierzchłądzie i Kunowie.
6. H. Lemcke 1906 roku podaje ogólne informacje.
7. Lemcke 1906, s.73.

IV. Nagrobek Friderici Gottlieby hrabiny von Küssow (†?).

1. Ustawiony w niszy, przy ścianie południowej nawy kościoła. Po 1945 r. zniszczono popiersie.
2. Nagrobek z marmuru, w formie cokołu ustawionego na plintusie, relief wypukły, 127 x 49 cm. Wysokość wg H. Lemcke 215 cm. Stan zachowania dobry. Pierwotnie malowany.
3. Na cokole ustawionym na plintusie i zwieńczonym profilowanym gzymsem, rozpięto tkaninę, której udrapowany górny koniec przewieszono przez antaby. Przez dolne antaby przewieszono feston z liści laurowych. Nad draperią herb von Zastrow i hrabiów von Küssow. Inskrypcja we frakturze naśladująca w swoim ułożeniu kierunek spływania przerzuconej tkaniny.
4. FRIDERICA.GOTTLIEB./ Graefin von Küssow/ Geböhren zu Verchland/ den 16ten November 1737./ vermählt an den Obersten/ OTTO.BOGISLAV.von ZASTROW/ den. 7ten juny 1770. Gestorben/ den.
5. Friderica Gottlieba hrabina von Küssow wyszła za mąż za Otto Bogislava von Zastrow (patrz nr III). Po jego śmierci w 1787 r. zapewne ożeniła się powtórnie i wyjechała, stąd brak daty śmierci na jej nagrobku.
6. H. Lemcke 1906 roku podaje ogólne informacje.
7. Lemcke 1906, s.73.

V. Płyta nagrobna Olgi von Geibler, z domu Wegerer (†1876).

1. Na cmentarzu przykościelnym, w północno - zachodnim wroźniku pomiędzy wieżą a nawą kościoła.
2. Płyta z piaskowca, relief płaski, 180 x 90 x 22 cm. Stan zachowania dobry.
3. Inskrypcja w siedmiu wersach.
4. Hier ruhet/ Olga von Geibler/ geb. von Wegerer/ * 8 Aug. 1848/ † 13 Mai 1876/ und die Nachfahrender/ Grafen von Küsso(w).
5. Brak danych.
6. Brak danych.
7. Literatury brak

KUNOWO

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. MB KRÓLOWEJ POLSKI

I. Płyta nagrobna Orbana Went (†1584).

1. W posadzce nawy kościoła, pod amboną.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 63 x 63 cm. Stan zachowania dobry.
3. Inskrypcja renesansową frakturą w sześciu wersach.
4. Im iar 1584 . den I8/ SEPTEMB. ist ehr Orb⁷/ Went pharher al/ hir begraven vnder-/ waret der forliken/ rper standung.
5. Orban Wend był pierwszym pastorem w Kunowie.
6. H. Lemcke w 1908 r. wskazuje na wtórność użycia płyty. Podaje różną rzeczywistej lekcję inskrypcji.

7. Lemcke 1908, s. 28.
- II. Płyta nagrobna Ernestusa Fridericusa Kirschner (†1732).
1. W posadzce nawy kościoła, pod amboną.
 2. Płyta z wapienia, relief płaski, 174 x 95 cm. Stan zachowania dobry.
 3. Inskrypcja kapitałą w piętnastu wersach. Poniżej, osiowo ułożona czaszka z pieszczelami.
 4. ALLHIER RUHET DER IN/ GOTT RUHENDE/ WOLEDLE U:
WOLGELAHRtE/ HERR ERNESTUS FRIDERICUS/ KIRSCHNERS: S:
THEOLOQ ET/ MINISTERŸ CANDIDAt. WELCHER/ GEBOHREN D: Z3
IUNII 1703/ GESIORBEN D: I IUNI 1732./ OFFENBAR: IOHANNIS./ CAP.
XIV. V. 13/ SELIGS IND DIE TODtEN DIE IN/ DEN HERRN StERBEN
VON NUN/ AN IA DER GEISSt SPRICHt DAS SIE/ RUHEN VON IHRER
ARBEIt DEN IHRe/ WERCKE VOLGEN IHN NACH.
 5. Brak danych.
 6. H. Lemcke w 1908 r. zaznaczył istnienie tej płyty. Nie podał inskrypcji ani wymiarów.
 7. Lemcke 1908, s. 28
- III. Płyta nagrobna Marii Sophii Kirchner z domu Noachin (†?).
1. W posadzce nawy kościoła, pod amboną.
 2. Płyta z wapienia, relief płaski, 164 x 104 cm. Stan zachowania dobry. Pęknięty prawy, górny narożnik. Częściowo nieczytelna inskrypcja.
 3. Inskrypcja kapitałą w dziesięciu wersach. Poniżej czaszka ze skrzyżowanymi pieszczelami ujęte we wieniec laurowy.
 4. HIER RUHET (IN) GOTT DIE/ FRAU MARIA SOPHIA NOA/ CHIN (...) KIRS/ CHNER(S) DES VERS(T)OBE/ NENS STUDIOSAE MUTTER./ ABER DER GELECHTEN/ (...)ELEN SIND IN GOTTES/ HAND UND KEINE QVAAL/ RUHET (...)AN/ D:B: DER(...)IICIV.
 5. Maria Sophia Kirschner z domu Noachin była matką Ernsta Friedricha (patrz nr II).
 6. H. Lemcke w 1908 r. zaznaczył istnienie tej płyty. Nie podał inskrypcji ani wymiarów.
 7. Lemcke 1908, s. 28

ŁĘCZYCA

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. OFIAROWANIA NMP

- I. Płyta nagrobna Berneta von Mildenitz (†15..) i jego małżonki Cathariny von Schöning (†15..).
1. Ustawiona przy północnej ścianie nawy kościoła. Do 1945 roku w posadzce przed ołtarzem.
 2. Płyta z wapienia, relief wypukły, 221 x 115 cm. Stan zachowania dobry. Zniszczony prawy, górny narożnik, który uzupełniono cementem. Inicjalista: „H...”

3. W centralnej części płyty wykonano plastyczny wizerunek herbu von Mildenitz. Wokół pierścienia zakomponowano banderolę z inskrypcją w kapitale. Pod kartuszem herbowym monogram. Poniżej herbu wielowersowa inskrypcja frakturą. Wokół bordiura z inskrypcją we frakturze, poprzerywana w narożach medalionami z głowami maskaronów. W ich paszczach ślady po metalowych antabach.
4. W bordiurze: Ano D(...) Dieser Stein und Erbbegräbnis gehört dem Edlen ernvhesten Bernet Mildenitzen zum Lentz Erbsessen und Seinen naturlichen Son und Lehen Erben. W banderoli: MISERERE MEI DEVS SECVNDVM MISERICORDIAM TVAM. Monogram: BMKS. Inskrypcja w dolnej partii płyty: Catharina Scheninges die Edle und Tugentreiche Fraw des 92 Jhars de 12 May alhey Begrebe leiget Schaw der liebe Got Ihrer Seilen wolte gnedlich sein ud vns allesamt eine Frolige avferstevng vorlei umb seines geleibten sons des H. Jhesu Christ der vmb vnsertwille der First vo Toten Erstanden Ist der gebe das wir sampt Im vnd Heiligen Geist leben in Ewigkeit gewis . amen.
5. Bernet von Mildenitz był właścicielem Łęczycy.
6. Opis płyty wraz z inskrypcją przytoczył w 1908 roku H. Lemcke. W 1973 r. M. Glińska wskazała jej powiązania z płytami von Dewitzów w Dobrej oraz ujawniła sygnaturę.
7. Lemcke 1908, s. 31-32; Glińska 1973, s. 338.

MARIANOWO

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP

I. *Płyta pamiątkowa Georga Andreasa von Thun (†1683).

1. Przy ścianie południowej nawy kościoła.
2. Nadstawa wejścia do krypty przylegająca do ściany południowej nawy kościoła; płyta z wapienia ustawiona na dłuższym, widocznym boku; relief wypukły, 388 x 142 cm. Zniszczona po 1945 roku.
3. Po bokach ukazano dwa Anioły, które ujmują rozbudowaną inskrypcję.
4. Znany tylko fragment inskrypcji: HOCCE MONVMENTVM EXSTRVCTVM EST ANNO MDCLXXXIII MENSE JULIO.
5. Brak danych.
6. W 1908 roku H. Lemcke podaje jedynie ogólny opis.
7. Lemcke 1908, s. 38.

NOWA DĄBROWA

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. MB POCIESZENIA

I. Nagrobek Johanna Gottlieba Zimmermanna (†1793).

1. Przy ścianie wschodniej nawy kościoła, pod ołtarzem.
2. Nagrobek z piaskowca, relief wypukły, 123 x 102 cm. Stan zachowania dobry.
3. Całość kompozycji umieszczono na niskim cokole ozdobionym na licu dwoma okrągłymi guzami. Z prawej strony kobieca postać w silnie udrapowanej

sukni przylegającej do ciała, z dekoltem. Na głowie długi welon spływający z tyłu postaci. W lewej ręce trzyma opuszczoną żagiew. Prawą dłoń wspiera na czole, a łokieć opiera na wazie. Waza ustawiona jest na walcowatym cokole z dziewięciowersową inskrypcją w kapitale. U jego podstawy podwieszono kosę i klepsydre. Waza z puklowaną czaszą i pokrywą. Na pokrywie siedzi motyl.

4. HIER LIEGET, DIE REDLICHKEIT BEGRABEN/ HERR IOHANN GOTTLIEB ZIMMERMANN/ EHEMALIGER KÖNIGL. CREISEINNEMER ZU STARGARDT/ ER WARD GEBOHREN DEN IST EN SEPTEMBER 1728/ UND STARB DEN 4 TEN FEBRUAR 1793./ VON EINER TREUEN GATTIN,/ KINDERN, ENCKELN, VEERWANDTEN/ UND ALLEN REDLICHEN BEWEINT/ SEELIG SIND, DIE REINES HER ZENS SIND.
5. Johann Gottlieb Zimmermann był poborcą powiatowym w Stargardzie.
6. Brak danych.
7. Literatury brak.

PEZINO

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. WNIEBOWZIECIA NMP

I. Płyta nagrobna Matthiasa von Borck (†1566).

1. Wmurowana w ścianę południową nawy kościoła. Do 1906 roku w posadzce przed ołtarzem.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 182 x 112 cm. Stan zachowania dobry. Inskrypcje czytelne.
3. W górnej części ośmiowersowa inskrypcja kapitałą. W drugiej, dolnej części płyty inskrypcja wpisana w banderolę tworzącą medalion. Wewnątrz niej herb von Borck z labrami i pierścieniem. W przyłączach cztery uskrzydłone główki putti. Kolejne inskrypcje tworzą bordiurę płyty poprzerwaną na narożach medalionami z przedstawieniami symboli czterech Ewangelistów.
4. W części górnej: CLAVDITUR HOC TVMVLO MAT/ THIAS BORKIVS HEROS/ NOBILIS INGENIO CONSILI/ ISQ VAFER/ EXANIMVM CVIVS RECVIESC/ IT CORPVS HVMATVM/ E COELIS ORTVS SPIRITVS/ ASTRA COLIT. W medalionie: OBBIT 30. DECEMBRIS ANNO 1566 AETATIS SVAE ANNO 65. W bordiurze: EGO SVM RESVRREC/ CIO ET VITA QVI CREDIT IN TIE ECIAMSI/ MORTVVS EVERIT VI/ VET ET NON MORIETVR IN AETERNVM IO XI.
5. Matthias (Matzke I) von Borck, urodził się w 1501 jako syn Karstena (Christiana I) von Borck i Barbary z domu von Arnim. Fundator tutejszego kościoła, pan na Pęzinie, Złocieńcu, Łobzie i Resku. Informacje źródłowe u G. Sello.
6. Płyte opisał G. Sello w 1907 r., a następnie H. Lemcke w 1908 r. W obu opisach podano różną lekcję inskrypcji. W 1973 r. na prowincjonalny charakter wykonania płyty wskazała M. Glińska. Ogólny opis zawarł w 1996 r. K. Kalita – Skwirzyńska, M. Opęchowski i J. Nekanda – Trepka.

7. Sello 1907, s. 786-787 (biogram M. v. Borck, s. 785-787); Lemcke 1908, s. 53-54; Glińska 1973, s. 335; Kalita – Skwirzyńska, Opęchowski, Nekanda – Trepka 1996, s. 12-13.

II. Płyta nagrobna Adriana Ernsta von Putkammer (†1772) i jego żony Anny Louisy von Putkammer, z domu hrabiny von Goltz (†1785) oraz ich przodków: Petera Georga von Putkammer (†1724) i jego żony Evy Diliany von Borck (†1734); Lorentza Georga von Putkammer (†1747) i jego żony Clary Marii von Schenck (†?); Frantza Heinricha von Putkammer (†1755); Matthiasa Friedricha von Putkammer (†1740); Iohanna Bogislava von Putkammer (†1738); Wilhelma Gottlieba von Putkammer (†1726); Frantza Ludewiga Georga von Putkammer (†1817) i jego małżonki Nicoli Dorothei Ludovici Friderici von Schönig (†1789).

1. Wmurowana w ścianę południową nawy kościoła. Do 1906 roku w posadzce przed ołtarzem.
2. Płyta z wapienia, relief wypukły, 203 x 137 cm. Stan zachowania zły. Liczne odwarstwienia i ubytki w części z inskrypcją. Wykonana przez Carla Balthasara Innocentiusa Sangalli, rzeźbiarza ze Szczecina.
3. W górnej części płyty ukazano niebo, gdzie osiowo przedstawiono wyobrażenie słońca. Z jego ust wypływają promienie światła, a na ich tle wlatuje Anioł, który błogosławi zwróconych do siebie małżonków Adriana Ernsta i Anny Louisy. Ukazano ich w formie popiersi z wieńcami laurowymi na głowach. Po bokach Anioła ukazano wlatujące ku słońcu orły. Za popiersiami herb von Putkammer (za Adrianem Ernestem) i von der Goltz (za Anną Louisą). W drugiej, dolnej części płyty rozbudowana inskrypcja w kapitale.
4. WER GOTT (...)N TRAGT SOLCHE (...) / VN(D) WIRD VM STRAHLTMIT (...) / ADRIAN ERN(S)T V. PV(T)KAM(M)ER/ KÖNIGL: PR: KRIEGES V(ND) DOM=RATH/ ERBHERR AVF PA(NS)IN: GEBOHRE(N)/ 28 MARTZ 16(9)9 (...) DECEM(B)ER, 1772/ ANNA L(OUISA) P(VT)KAM(M)ERN/ GEBOHRN(E) (BAR)ONESSIN V. GOLTZ/ GEB. 16 IAN(VAR)II 1715 (GEST.) 16 IAN(V)ARII/ 178(5)/ VBERHAVPT RVHEN IN DIESEM (...)E VON DER FAMMILLE/ DERER V. PVT(KAMME)R./ (PE)TER GEORG V. PV(TK)AMMER (...)E (...) ERBHERR IN PANSIN, SEI(T)/ 1682 GEB. 17 IANVARII 1656 +(…) DEC(EM)BER 1724 GEM: EVA DILIANA V. BORCK, GEB. 1 SEPTEMBER 1666 +(…) DECEMBE(R) (1)7(3)4/ (...) AVCH DIESER SÖHNE, VND SCHWIEGER TOCHTER (...)/ 1. LOREN(T)Z GEORG V. P. KÖNIGL: PR: CAMMER (H)E(R)R GEB(OHREN)/ (...) 1688 +10 MAÏ 1747. GEM.: CLARA MARIA BA(R)ON(ESS)IN/ SCHENCK V. LANDS(BERG) IN BAÏ(...) IVNI(...) VERMACHTE/ DER PANSINSCHEN KIRCHE 600 (...) . ZV E(WI)GEN ZEITEN/ 2. FRANTZ HEINRCIH V. P. KÖNIGL. PR: (...). GEB. 1691 +20 IAN: 1755/ 3. MA(T)THIAS FRIEDRICH V. P. SIEHE DESSEN (LEI)CHEN = STEIN/ 4. ADRIAN ERNST V. P: GEM: A. L: B(ARONNES)SIN v. d.

GOLTZ S(IEHE) OBEN/ 5. IOHANN BOGISLAV V. P.: GEB. +12 IANVARIII 17(3)8/ 6. WILHELM GOTTLIEB (V. P.): GEB: 170(...)+(...)I DECEMBER 1726/ FRANTZ LVDEWIG G(EO)RG V. P.: EINS SOHN NVM: 4. GEB17 (MAR)=/ TII 1741 + VND SEINE GEMAHLIN/ 8. NICOLAA: DOROTHEA LVDOVICA FRIDERICA V. SCHÖNING/ GEB: 16 AVGVST 1758 +30 NOVEMBER 1789.

5. Adrian Ernst von Putkammer był radcą wojennym i domenialnym, jeden z sześciu synów Petera Georga von Putkammera i Evy Diliany von Borek.; jego małżonka Anna Louisa pochodziła z hrabiowskiego rodu von der Goltz i w 1752 r. ufundowała misę chrzcielną dla tutejszego kościoła. Ich przodkowie wymienieni w dalszej części inskrypcji to: Peter Georg von Putkammer, który pojął w 1682 r. za małżonkę Evę Dilianę von Borek, córkę ostatniego z linii pęzińskiej von Boreka – Philippa Adriana. P. G. von Putkammer podpisał z nim reces w 1680 roku i stał się właściwym rezydentem w Pęzinie, dzięki czemu założył pęzińską gałąź von Putkammerów; podkomorzy Lorentz Georg von Putkammer i jego małżonka Clara Maria von Schenck przekazali spore sumy na kościół pęziński; podpułkownik Frantz Heinrich von Putkammer; radca dworu Matthias Friedrich von Putkammer, któremu poświęcono odrębną płytę (patrz nr III); Johann Bogislav von Putkammer; Wilhelm Gottlieb von Putkammer; Frantz Ludewig Georg von Putkammer, porucznik i pan na Pęzinie, Łęczycy, Wiewiecku, Górsku, Pomieniu i Złakowie oraz jego małżonka Nicolaa Dorothea Ludovica Friderica von Schöning, którym poświęcono odrębną płytę (patrz nr IV).
6. Opisana przez H. Lemcke w 1908 r. Ogólny opis zawarł w 1996 r. K. Kalita – Skwirzyńska, M. Opęchowski i J. Nekanda – Trepka, wskazując na nieczytelną, zatartą inskrypcję.
7. Lemcke 1908, s. 54; Kalita – Skwirzyńska, Opęchowski, Nekanda – Trepka 1996, s. 13.

III. Płyta nagrobna Matthiasa Friedricha von Putkammer (†1740).

1. Wmurowana w ścianę północną nawy kościoła. Do 1906 roku w posadzce przed ołtarzem.
2. Płyta z wapienia, relief wypukły, 214 x 150 cm. Stan zachowania bardzo dobry. Wykonana przez Carla Balthasara Innocentiusa Sangalli, rzeźbiarza ze Szczecina.
3. W narożach płyty kwiaty akantu. U góry szeroka banderoła ułożona w półkołu z trójwersową inskrypcją w kapitale. U jej dołu „zamocowano” antaby ze zwisem o motywie liści laurowych. Na ich końcach kolejna para antab, przez które przepleciono końce następnej banderoły z trójwersową inskrypcją. W polu ograniczonym banderolami oraz zwisami, w górnej części, umieszczono pośrodku herb von Putkammerów. Poniżej jedynastowersowa inskrypcja w kapitale. U dołu czaszka ze skrzyżowanymi pieszczelami. Po jej bokach

inskrypcja frakturą. Przy dolnym brzegu płyty sygnatura rzeźbiarza.

4. Górna banderola: MATTHIAS FRIEDRICH VON PVTKAMMER/
KOENIGLICH: PREVSSISCHER HOFRATH./GEBOHR: DEN 21 IANVAR:
1696. GESTORB: DEN 7. MART. 1740. W polu: DIE STILLE GRVFT
SCHLIEST DEIN GEBEIN./ DOCH DEINES NAHMENS RVHM NICHT
EIN./ LEICHEN TEXT. HIOB. XXIX V 14./ WER IST'S, DER SO
GESCHMÜCKT./ IN DIESEM GRABE RVHT./ EIN HOFRATH DESSEN
ROCK, VND DESSEN FÜRSTEN HVTH./ RECHT VND GERECHTE
WAR:/ VND DER DAVOR ZVM LOHNE,/ TRAEGT IN DER – EWIGKEIT/
NUN EINE KOENIGS KRONE. Po bokach czaszki: Pax Sit Sepulto. Dolna
banderola: PATRVO OPTIMO MEMORIAE AC PIETATIS/ CAVSA, HVNC
CIPPVM SVO AERE POSVIT:/ FRANTZ. LVDEWIG. GEORG. VON
PVTKAMMER 1786. Sygnatura rzeźbiarza: AVC(T)OR . (SAN)GALLI.
5. Matthias Friedrich von Putkammer był jednym z sześciu synów Petera Georga
von Putkammera i Ewy Diliany von Borck. Pełnił funkcję pruskiego,
królewskiego radey nadwornego.
6. Płytę w 1908 r. opisał wraz z podaniem inskrypcji H. Lemcke. Ogólny opis
zawarł w 1996 r. K. Kalita – Skwirzyńska, M. Opęchowski i J. Nekanda –
Trepka.
7. Lemcke 1908, s. 54; Kalita – Skwirzyńska, Opęchowski, Nekanda – Trepka
1996, s. 13.

IV. Płyta nagrobna Frantza Ludwiga Georga von Putkammer (†1817) i jego małżonki Nicoli Dorothei Friederici Ludovici z domu von Schöning (†1789).

1. Wmurowana w ścianę północną nawy kościoła. Do 1906 roku w posadzce
przed ołtarzem.
2. Płyta z wapienia, relief wypukły, 191 x 138 cm. Stan zachowania bardzo dobry.
Wykonana przez Carla Balthasara Innocentiusa Sangalli, rzeźbiarza ze
Szczecina.
3. W górnej części płyty ukazano w formie popiersi małżonków von Putkammer
zwróconych do siebie twarzami. Za ich plecami herby szlacheckie: von
Putkammer i von Schöning. Całość kompozycji na tle gronostajowego
futra, udrapowanego u góry i podpiętego w czterech miejscach górnej granicy
płyty. W miejscach podpięcia kokardy i pojedyncze chwasty. Draperia osiowa
z trzema chwastami, rozdzielającymi w części przestrzeń portretową
małżonków. Poniżej wielowersowa inskrypcja w kapitale. W dolnej części płyty
ukazano na osi szkielet z kosą i klepsydrą. Po jego bokach obwarowany grób
z popielnicą stojącą na misie, przykrytą kłosem z dwiema przystawkami oraz
amforą stojącą na kamieniu; z drugiej strony dzban ustawiony na kamieniach
oraz amfora w obwarowaniu. Powyżej inskrypcja w kapitale.
4. FRANTZ LVDEWIG GEORG V. PVTKAMMER/ ERBHERR AVF PANSIN,
LENTZ, HENCKEN=/ HAGEN, GOERSHAGEN, VND SCHLACKOW./

LISSDIS EHREN=DENCKMAHL VERFERTIGE/ VND LEGIRTE DES FALS 200 (...): ZV VER=/ WEHRE(M, L)ASSES NIEMAHLEN BERÜH=/ PRET, O(DER) ERÖFNET WERDE./ + D:8 T: AUG: 1817/ NICOLAA DOROTHEA FRIE=/ DERICA LVDOVICA v. SCHÖNING,/ AVS DEM HAVSE SALLENTIN./ VERELICHTE v. PVTTKAMMER/ GEB. IN SALLETHIN D: 16T: AUG 1758/+ HIER D: 30T:NBR: 1789./ GERECHTER GOTT ! DEIN ANGESICHT/ WILL HELFEN VND ERHÖREN PS. XL II 6./ ERLAVBE, KEINEM MENSCHEN NICHT,/ IM GRABE VNS ZV STÖREN:/ BIS DEINE MACHT VND FREVDEN=LICHT,/ VNS WECKT: VND DIESEN STEIN ZERBRICHT/ + 8=ten: AUG: 1817/ 1790. Inskrypcja nad urnami: PANSINSCHER VRNEN/ GEVNDEN 1770.

5. Frantz Ludewig Georg von Puttkammer, był porucznikiem i panem na Pęzinie, Łęczycy, Wiewiecku, Górsku, Pomieniu i Złakowie. Rodzina jego małżonki Nicolii Dorothei Ludovici Friderici von Schöning miała swoją siedzibę w Żalęcinie.
6. Opisana przez H. Lemcke w 1908 r., jednak bez podania inskrypcji. Wskazał na powiązanie urn przedstawionych na płycie z odkryciem cmentarzyska ciałopalnego w 1770 r. A. Stubenrauch, także w 1908 r., w artykule poświęconym wykopaliskom pęzińskim roku 1770, wskazał na płytę nagrobną, przytoczył jej opis oraz inskrypcję, którą podał w formie unowocześnionej, a nie oryginalnym brzmieniu. Wspomniał o przeniesieniu płyty w 1906 r. O. Kunkel publikuje w 1931 r. oryginalny rysunek obwarowanego grobu z urną ustawioną na misie z kłosem i przystawkami z 1770 r. i wskazuje na identyczność przedstawienia na płycie nagrobnej von Puttkammerów. Ogólny opis wraz z fotografią zawarł w 1996 r. K. Kalita – Skwirzyńska, M. Opęchowski i J. Nekanda – Trepka.
7. Lemcke 1908, s. 54; Stubenrauch 1908, s. 138-139; Kunkel 1931, s. 55, Taf. 56; Kalita – Skwirzyńska, Opęchowski, Nekanda – Trepka 1996, s. 13.

V. Zespół czterech płyt pamiątkowych poświęconych: Matthiasowi von Borck (†1566), Matthiasowi Friedrichowi von Puttkammer (†1740), Adrianowi Ernstowi von Puttkammer (†1772) i jego żonie Annie Louisie von Puttkammer, z domu hrabini von der Goltz (†1785), Frantzowi Ludwigowi Georgowi von Puttkammer (†1817) i jego małżonce Nicolii Dorothei Friederice Ludovice z domu von Schöning (†1789) (patrz nr I-IV).

1. W posadzce przed ołtarzem. Wykonane w 1906 roku.
2. Płyty z granitu, relief płaski, 51 x 48 cm. Stan zachowania bardzo dobry.
3. Na powierzchni tylko inskrypcje informujące o nazwiskach i latach życia antenatów.
4. 1. Matz I. v. Borck/ * 1501 + 30.12.1566; 2. Mathias Friedrich/ v. Puttkamer/ * 21.1.1696 + 7.3.1740; 3. Adrian Ernst/ v. Puttkamer/ * 28.3.1699 + 8.3.1772/ und/ Anna Louise v. Puttkamer/ geb. Baronin v. Goltz/ * 16.1.1715 + 16.1.1785;

4. Franz Ludwig Georg/ v. Puttkamer/ * 17.3.1742 + 8.8.1817/ und/ Nicolea Dorothea Ludevica/ v. Puttkamer geb. v. Schöning/ * 1758 + 30.2.1789.
5. Patrz nr I-IV.
6. Brak danych.
7. Literatury brak.

VI. Nagrobek Justusa Sagebaum (†1801).

1. Usytuowany przy południowej granicy cmentarza przykościelnego.
2. Stela z granitu, relief płaski, 90 x 91 x 24 cm. Stan zachowania dobry.
3. Płyta z czterowersową inskrypcją w kapitale.
4. I. SAGEBAVM./ PASTOR. PANSIN. G. BW./ NAT: 16. FEBR. 1724./ MORT: 3. IUNII. 1801.
5. Justus Sagebaum, zwany Młodszym był synem pęzińskiego pastora o tym samym imieniu i nazwisku oraz Anny Elisabeth Breuning. Urodził się 16 lutego 1724 r. Początkowo kształcił się w szkole w Nowogardzie, w latach 1738 – 1739 w Gimnazjum w Szczecinku, a w latach 1740 – 1742 w Collegium Groeningianum w Stargardzie. 1742 – 1744 studiował w Halle, później w Jenie, Erfurcie, Lipsku i Wittenberdze. W 1745 roku objął profesurę w Collegium stargardzkim i subrektorat tamtejszej szkoły miejskiej. Od 1751 roku pomagał ojcu w Pęzinie, gdzie objął pastorał w tymże roku. W 1770 r. prowadził wykopaliska na cmentarzysku ciałopalnym odkrytym koło Pęcina. W 1796 r. zrezygnował z urzędu jako senior synodu. Zmarł 3 czerwca 1801 r.
6. O nagrobku brak danych. O Justusie Sagebaum pisał m. in. H. Moderow w 1908 r.
7. Moderow 1908, s. 279.

VII. Nagrobek Luisy Ernestiny Friedericki von Schmalensee z domu von Puttkammer (†1813).

1. Usytuowany na cmentarzu przykościelnym, przy południowo – wschodnim narożniku nawy kościoła.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 112 x 88 cm. Stan zachowania dobry, pomimo pęknięcia. Krata kuta, z kwadratowych prętów i płaskowników, żelazna, 252 x 142 x 132 cm. Tablica herbowa z wapienia, relief wypukły, 87 x 67 x 10 cm. Stan zachowania bardzo dobry. Pierwotnie malowany (?). Odnowiony w latach 2000 – 2001.
3. Płyta ustawiona w pionie i po pęknięciu scalona dzięki obramieniu kątownikiem. Inskrypcja siedmiowersowa, we frakturze. Wokół miejsca pochówku wysoka krata ustawiona na murowanym cokole. Na narożach kraty litery „P” wycięte w blasze. Na stronie wschodniej kraty płyta z herbami von Schmalensee i von Puttkammer ułożonymi obok siebie na draperii upiętej w dwóch miejscach.
4. Hier ruht/ Luise Ernes=tin Fried=ericke/ von Schmalensee/ geborne/ von Puttkamer/ gebor. 12 ten May 1783/ gestor. 2 ten November 1813.

5. Luise Ernestine Friedericke von Puttkammer była córką Frantza Ludewiga Georga von Puttkammer. W 1811 roku wyszła za mąż za Philippa Friedricha von Schmalensee z Pomienia.
6. Brak danych.
7. Literatury brak.

SOWNO

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. MARII MAGDALENY

I. Płyta nagrobna Clausa Hintze (†1599).

1. Wmurowana w ścianę północną kruchty wieżowej kościoła. Pierwotnie prawdopodobnie w kaplicy zameczku myśliwskiego. Po jego zniszczeniu przechowywana na cmentarzu. Była częściowo wkopana w ziemię. Od 1889 r. w tutejszym kościele.
2. Płyta z wapienia, relief wypukły, 197 x 110 cm. Stan zachowania dobry, uszkodzone fragmenty inskrypcji w bordiurze. Fundacja księcia Jana Fryderyka (?). Monogramista „FCB” lub „FC” (?).
3. W prostokątnej niszy tworzącej bordiurę z inskrypcją kursywą przerwana wicią roślinną z kwiatami, ukazano naturalnej wielkości postać mężczyzny w kontrapoście. Ubrany w długi do kolan wams, z szerokimi rękawami z ozdobną taśmą i pasmanteryjnymi guziczkami, ponadto frędzlami na łokciach. Brzegi rękawów wykończone szerokimi mankietami. Na nogach pończochy zapewne z geometrycznym wzorem z lewych oczek. Na stopach lekkie, sięgające do kostek obuwie. Na pasie, z prawej strony, przewieszona sakwa i sztylet. Od szyi do pasa rząd pasmanteryjnych guziczków. Kołnierz obszyty koronką. Wokół szyi kreza, a na szyi zawieszony łańcuch z medalionem. Na głowie kołpak z szerokimi zawiniętymi na zewnątrz brzegami przytwierdzonymi długą szpilą. Na brzegach przyszyte kuliste dzwonki. Lewa ręka silnie zgięta w łokciu. Dłoń ukazana w moralizatorskim geście. Prawa ręka uniesiona do połowy. W dłoni zagięta pałka z rzemieniem, który oplata nadgarstek. Przy jego lewej stopie leży przewrócony kufel z pokrywą, natomiast przy prawej stopie mały kartusz z monogramem.
4. SIC CAPVT ECCEMANVS./ GESTVSQVE (ET SIGNA FEREBAT)/ (H)INTZIQ HAVDMIR/ MORIOTOTQ ERAT OBBIT Ao 1599 17 MARTII. W kartuszu monogram: FCB.
5. Claus (Jürgen) Hintze był błaznem księcia Jana Fryderyka i pochodził z Sowna. Małego chłopca, który pasał gęsi, wziął książe na swój dwór. Przebywał tam dwadzieścia lat. Za wierną służbę nadal Jana Fryderyk C. Hintze jego rodzinną miejscowość, która wtedy nazywała się Butterdorf, a z woli księcia przybrała nazwę pochodzącą od nazwiska błazna – Hintzendorf. Śmierć błazna wiąże się, według legendy, z jego figlem, który splątał księciu Janowi Fryderykowi. Książe gorączkował, a błazen chcąc wyleczyć dolegliwości swego pana, wepchnął go do stawu. Znieważenie majestatu kosztował drogo, skazano

go na śmierć przez ścięcie. Zamiast miecza użyto palki lub kielbasy, jednak błazen zmarł ze strachu.

6. Jak pisał w 1872 r. H. Berghaus, płytą interesował się już w 1764 roku J. C. C. Oelrichs i L. W. Brüggemann w 1784 r., którzy próbowali odczytać inskrypcję. W 1888 r. M. Wehrmann opisał płytę i przytoczył niepełną inskrypcję. W 1910 r. notę o płycie, wraz z rysunkiem A. Stubenraucha oraz zrekonstruowaną inskrypcją zawarł w swym inwentarzu H. Lemcke. Wspomnił o niej w 1968 roku Z. Boras przytaczając historię o C. Hintze. W 1973 r. M. Glińska uważała ten obiekt za fundację księcia Jana Fryderyka i wskazała na dobrą klasę zabytku, który mógł powstać w dworskim warsztacie. W 1990 r. powtórzyła swoje sugestie oraz zwróciła uwagę na przedmiot trzymany przez błazna w ręku – kij lub kielbasę. W 1996 r. J. Kochanowska uważała, iż płytę wykonał monogramista „FC”.
7. Brüggemann 1784, s. 226-27; Berghaus 1872, s. 277; Wehrmann 1888, s. 91-93; Lemcke 1910, s. 54-55, Fig. 23; Boras 1968, s. 188; 1978, s. 248-249; 1996, s. 261; Glińska 1973, s. 341-342, ilustr. 21; Glińska 1990, s. 84, ryc. 5.11; Kochanowska 1996, s. 47-48, 101.

STARGARD

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. JANA

I. Płyta nagrobna Joachima Balcke (†1611) i jego małżonki Elisabethy Detharding oraz ich córki Cathariny.

1. Ustawiona przy ścianie zachodniej kaplicy Płócienników. Pierwotna lokalizacja nieznana.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 105 x 119 cm. Stan zachowania zły, dolne naroża uszkodzone, inskrypcja w partii środkowej i dolnej silnie zatarta.
3. W górnej części dziewięciowersowa inskrypcja minuskułą gotycką. Poniżej centralnie ułożona tarcza herbowa z gmerkiem. W dolnej części płyty obszerny prostokątny kartusz obramiony ornamentem zwijanym z elementami ornamentu okuciowego. W polu inskrypcja minuskułą gotycką.
4. Dieser Stein vndt begrebnvs/ Gehort dem Ehrwirdigen vndt/ wolgelarten M. Joachimo Balcken/ pastor dieser Kirchen/ vor sich sei=/ ner Ehrefraw Elisabeth Dethar=/ ding(en vnd seine) tochter Catharina/ An(o Dn) 1611 den 21Janvarij alhie/ begraben. (Nach vnser) vorwesvng/ der Kirchen. W kartuszu nieczytelny cytat z Pisma Świętego.
5. Joachim Balcke Młodszy, był pastorem przy kościele św. Jana w Stargardzie. Autor sześciu prac z zakresu teologii oraz poezji.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku. Następnie w 1983 r. K. Kalita - Skwirzyńska wspomniała jedynie o istnieniu płyty, gdzie odczytanie inskrypcji jest niemożliwe. Notę o pastorce J. Balcke zawarł w 1724 r. J. A. Hildebrandt. Informacje powtórzył w 1728 r. A. C. Vanselow, a w 1908 r. H. Moderow.

7. Hildebrandt 1724, s. 37-39; Vanselow 1728, s. 3; Moderow 1908, s. 421; Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 14; Kalita-Skwirzyńska 1983, s. 181.

II. Płyta nagrobna Thomasa Pipera (†ok.1650) i jego żony Marii Zedenmann

1. Ustawiona przy ścianie wschodniej kaplicy Plócienników. Pierwotna lokalizacja nieznana.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 194 x 115 cm. Stan zachowania zły; powierzchnia silnie starta, szczególnie partia dolna. Użyta wtórnie.
3. W górnej części zachowana dziewięciowersowa inskrypcja kapitałą. Pośrodku płyty prawie nieczytelny kartusz z gmerkiem. Poniżej nieczytelna dwuwierszowa inskrypcja.
4. DIESE CAPEL VND BEGREBNVS/ GEHORT CAMM: THOMAS PIPERN/ VND DESSEN EHELICHEN HAVS/ FRAVWEN MARIAE ZEDEMANN/ MIT IHREN ERBEN ZV EWIGEN Z(EITEN)/ VND SOL DIESER STEIN (VEBER)/ (...)TESTAMENTS NVMMERO(...)/ (NOCH IEMANDT DARVNTER)/ (BEGRABEN WERDEN). Poniżej: (...)VND RVHEN/ (...)VNSER ARBEIT.
5. Thomas Piper był w roku 1632 i 1641 radnym miasta i członkiem izby miejskiej, ponadto członkiem gildii sukienników.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku. Następnie w 1983 r. K. Kalita - Skwirzyńska wspomniała jedynie o istnieniu płyty, gdzie odczytanie inskrypcji jest niemożliwe. Notę o T. Piperze zawarł w 1724 r. J. A. Hildebrandt.
7. Hildebrandt 1724, s. 37-39; Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 14-15; Kalita - Skwirzyńska 1983, s. 181.

III. Płyta nagrobna Theophilusa Pipera (?) (†1676) i jego małżonki Elisabethy Brüsewitz (†1689).

1. Ustawiona przy ścianie wschodniej kaplicy Plócienników. Pierwotna lokalizacja nieznana.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 192 x 110 cm. Stan zachowania zły; powierzchnia silnie starta, szczególnie partia górna. Ponadto jej powierzchnię częściowo zamalowano.
3. Od góry biegnie dwunastowersowa inskrypcja kapitałą. Początkowe wersy prawie całkowicie nieczytelne. Poniżej, pośrodku kartusz z gmerkiem flankowanym inicjałami: „TP”.
4. DIESER STEIN VNDT BEGREBNIS/ GEHORET (...)/ (...)/ LO(...)/ (...)/ HAVSSFRAW/ (...)/ ELISABETHA BRVSE/ WITZEN VNDT SOL DIE/ SER STEIN LEICH WIE/ DES SEHLIGEN H VAT/ TERS GRAB LAVT SEIN/ TESTAMENT BESAGET/ ANNO 1661.
5. Theophilus Piper urodził się w 1620 r. jako syn sukiennika Thomasa Pipera

(patrz nr II). Był członkiem gildii sukienników, a w latach 1671 – 1675 dyrektorem stargardzkich gildii i cechów. Zmarł 16 lutego 1676 r. Przed 1660 r. ożenił się z Elisabeth Brüsewitz, córką członka izby Michaela Brüsewitz, która zmarła w 1689 r. Oboje byli fundatorami dzbana dla kościoła św. Ducha oraz chrzcielnicy dla kościoła Mariackiego w Stargardzie.

6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku. Następnie w 1983 r. K. Kalita - Skwirzyńska wspomniała jedynie o istnieniu płyty, gdzie odczytanie inskrypcji jest niemożliwe. Notę o T. Piperze i jego małżonce zawarł w 1927 r. M. Wehrmann.
7. Wehrmann 1927, s 400; Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 15; Kalita-Skwirzyńska 1983, s. 181.

IV. * Płyta nagrobna Anny Elisabethy Münchhausen (†?).

1. Ustawiona była przy ścianie zachodniej kaplicy św. Mikołaja. Pierwotna lokalizacja nieznana. Usunięta zapewne ok. 1959 r.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 203 x 98 cm. Stan zachowania zły; powierzchnia silnie starta. Użyta wtórnie.
3. W części górnej gładka. Poniżej w płytkim, owalnym polu inskrypcja kapitałą.
4. ANNA ELISABETH MVNCHHAUSIN GEBOHRNE HUNHOLZIN HABE IN DIESEM IAHRE DIESES BEGRÄBNIS RENOVIREN LASSEN ANNO (...) 1735(?) DEN X MARTY.
5. Brak danych o antenatce.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 15-16.

V. Płyta nagrobna Christiana Freündta (†?) i jego małżonki Cathariny Stomen (†1740).

1. Ustawiona była w niszy ściany zachodniej kaplicy św. Mikołaja. Usunięta zapewne ok. 1959 r. W 1994 r. odnaleziona w przyziemiu wieży. Od 2000 r. przechowywana w Muzeum w Stargardzie.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 100 x 79 cm. Stan zachowania zły. Naroża zniszczone; pęknięta w połowie, brak w tym miejscu partii licowej.
3. Dwunastowersowa inskrypcja frakturą wypełnia całą powierzchnię płyty. Całość obramiona płytkim żłobkiem.
4. Alhier Ruhet In GOTT Christian Freündt/ Gewesener Maur Meister dieser Kirch/ seines Alters 71 Jahr/ Und Disen Ehe=Frau Catharina Stomen Ihres Alters 51 Jahr 1740/ Selig sins die Todten, die In dem HERR Sterben, Von Nun an Ja der Geist Spricht das Sie Ruhen Von Ihrer arbeit Den Ihre Wercke Folgen Ihnen Nach. Apoc: 14. V. 13./ Anno 1757.
5. Christian Freündt był mistrzem murarskim, który w 1705 r. restaurował wewnątrz kościoła św. Jana.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 16.

VI.* Płyta nagrobna Michaela Lutze (†?) i jego małżonki Cathariny Stretzen (†?) oraz ich dzieci.

1. Ustawiona była przy ścianie wschodniej kaplicy św. Mikołaja. Usunięta zapewne ok. 1959 r.
2. Płyta z wapienia, relief wypukły, 185 x 106 cm. Stan zachowania dobry.
3. W centrum przedstawienia ukazano postać Anioła odzianego w długą szatę, trzymającego przed sobą elipsoidalny kartusz obramiony ornamentem zwijanym i chrząstkowym. Wewnątrz kartusza inskrypcja kapitałą. Poniżej ukazano uskrzydloną czaszkę z ustawioną na niej klepsydrą. Pod spodem skrzyżowane kości piszczelowe. Po bokach dwa małe elipsoidalne kartusze obramione ornamentem zwijanym i chrząstkowym. Wewnątrz głowy byków i inskrypcja: ANNO 1681. Całość kompozycji zamyka bordiura z inskrypcją w kapitale.
4. W bordiurze: DISER STEIN U. ERBBEGREBNIS GEHÖRET DEN ERBAR M. MICHAEL LVTZE BVRGER U. KNOCHEHAVERELSTE U. SEINER EHEL. FRAV CATHAR STRETZEN IHREN KIN. U. KINDES. K. DES ENERBE. W kartuszu: ZVM COLOSSER AM 3. IHR SEYD GESTORBE UND EWER LEBEN IST VERBORGEN MIT CHRISTO IN GOTT. WEN ABER CHRISTVS EWER LEBEN SICH OFFENBAREN WIRD DEN WERDET IHR AVCH OFFENBAR WERDEN MIT IHM IN DER HERRL. K.
5. Michael Lutze był mieszczaninem stargardzkim i starszym cechu rogowników.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 16.

VII.* Płyta nagrobna Cattriny Timmen (†1621) i Ertmana Otten (†1674)

1. Ustawiona była przy ścianie wschodniej kaplicy św. Mikołaja. Usunięta zapewne ok. 1959 r.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 174 x 108 cm. Stan zachowania dobry. Górny lewy róg uszkodzony. Użyta wtórnice.
3. W narożach, w owalnych płycinach przedstawiono symbole Ewangelistów. Pośrodku płyty kartusz obramiony ornamentem zwijanym z inicjałami: „EO”. Wokół inskrypcja w fakturze.
4. Anno 1621 ist Cattrina Timmen Christlich Entslaffen vnd alhie begraben Ieres alters 61 iar. Es gehort dieser Stein vnd Begrebis Ertman Otten avch seinen Erben vn erbneimen ao. 1674.
5. Brak danych o antenatach.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 16-17.

VIII.* Płyta nagrobna Arnolda Christoffa Friedricha Schülera (†1789).

1. Ustawiona była przy ścianie północnej kaplicy św. Mikołaja. Usunięta zapewne

- ok. 1959 r.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 197 x 98 cm. Stan zachowania dobry. Użyta wtórnie.
 3. Na powierzchni inskrypcja antykwą. Całość obwiedziona dookołnym rowkiem.
 4. Dieses ErbGewölbe GeHöret auF KinD unD KinDes KinD an Herrn Arnhold Cristof FriDrich Schuler DoCtoR MeDiCine Gebohren Den 6. SeP. 1729 Gestorben Den 2 APriL 1789.
 5. Arnold Christoff Friedrich Schüler był doktorem medycyny oraz członkiem stargardzkiej Rady Lekarskiej.
 6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku.
 7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 17.

IX.* Grobowiec Caspara Ottona von Massow (†1736) i jego małżonki Marii Charlotty von Carnitz (†1737).

1. Portal prowadzący do grobowca znajdował się w czwartym przęśle od zachodu w nawie północnej. Grobowiec został zniszczony w bliżej nieznanym okresie (jeszcze przed 1936 r.). Portal usunięto zapewne ok. 1959 r.
2. Obramienie portalu wzniesione ze sztucznego kamienia, rzeźba pełna. Drzwi w portalu dębowe z metalowymi zawiasami i nitami. Wymiary całkowite 500 x 437 x 59 cm; drzwi drewniane o wym. 192 x 165 cm; figury alegoryczne o wys. 165 cm.
3. Portal o luku odcinkowym ujęty został po bokach kompozycją czterech pilastrów. Na powierzchni pierwszych umieszczono motyw dekoracyjny w formie zwisu, na który składa się czaszka z podwiązanymi pieszczelami oraz dwoma chwastami. Na dwóch dalszych pilastrach podwieszono konsole zakończone u dołu zwisem z chwastami. Powyżej ustawiono na gzymsach alegoryczne figury Wojny i Pokoju. W kluczu archiwolty portalu wkomponowano motyw uskrzydłonej czaszki. W portalu segmentowe drzwi dwuskrzydłowe. Nadstawa kilkusegmentowa. Pierwszy element z inskrypcją w kapitale i antykwie. Powyżej sarkofagowa forma. Na jej ścianie bocznej, w kartuszu obramionym liśćmi akantu i zwieńczonym koroną szlachecką, herby von Massow i von Carnitz. Sarkofag zwieńczono otwartym naczółkiem.
4. B. S. M. D. CASPAR OTTO de MASSOW E PERANTIQUA DOMO BARTINENSIS ET WOBLANSENSIS ORTUS S. R. M. PRUSSIAE a SANCTIORIBUS STATUS CONSILIIIS SUPREMUS REGIORUM PER POMERANIAM CONCILIORUM PRAESES PRAELATUS CAPITULI CAMMINENSIS AULAE ET ARCIS PRAEFECTUS NEC NON PRAEFECTURAE RÜGENWALDENSIS GUBERNATOR IN PERPETUA ERGA DEUM REGEM ET PATRAM FIDE VERSATUS, MULTIS MALEVOLORUM AC INVIDORUM INSIDIIS PETITUS NUQUAM FRACTUS/ SED GRAVISSIMIS XLVI ANNORUM LABORIBUS FESSUS DEFATIGATUSQUE RERUM PRAESENTIUM PERTAESUS AC

PLACIDAE TANDEM QUIETIS CUPIDUS MAGNA IN CHRISTUM FIDUCIA. IN SPEM VITAE AC RESURRECTIONIS FUTURAE ERECTUS, VIVUS SIBI AC CONJUGI CHARISSIMAE INDIVIDUAE UT VITAE AC THALAMI, ITA ET MORTIS AC TUMULI SOCIAE MARIAE CHARLOTTAE de CARNIZEN TOTI DENIQUE FAMILIAE SUAE HAEREDITARIUM HOC STATUIT MONUMENTUM NATUS ANNO MDCLXV DIE 21. MARTY DENATUS ANNO MDCCXXXVI DIE 12. IUNY.

5. Caspar Otto von Massow urodził się 21 marca 1665 r. w Oblężu koło Miastka. Po ukończeniu Gimnazjum w Szczecinku studiował prawo i politologię w Wittenberdze, Helmstedt i Leiden. Wraz ze starszym bratem odbył w latach 1685 - 1688 podróż kawalerską po Francji, Anglii i Włoszech. W 1692 r. został radcą w Pomorskim Sądzie Najwyższym w Stargardzie. W 1694 r. ożenił się z Marią Charlottą von Carnitz (1680 - 1737). W 1701 został mianowany landratem w Darłowie. Zajmował się włączaniem zdobytego obszaru Przedpomorza w okręg administracji pruskiej. W 1723 r. otrzymał tytuł prezydenta Pomorza. Zmarł 12 czerwca 1736 r.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła św. Jana w 1936 roku. Znana jest wcześniejsza fotografia w zbiorach Archiwum Fotograficznego Muzeum Narodowego w Szczecinie oraz w Dziale Dokumentacyjno - Technicznym Muzeum w Stargardzie. W 1996 r. M. Słomiński pisał o zniszczeniu grobowca.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 114, s. 10-11; Słomiński 1996, s. 116.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NMP KRÓLOWEJ ŚWIATA

I. Płyta nagrobna nieznaney osoby (†XVII w.).

1. W kruście, w stopniach schodów przed portalem zachodnim.
2. Płyta z wapienia. Zachowane wym. 30 x 79 cm. Powierzchnia mocno starta.
3. W narożu zachowany symbol Ewangelisty - Anioł. Inskrypcja kapitałą.
4. AO(...) (...) (...)8 (...) (...) N (...).
5. Brak danych o antenacie.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła Mariackiego w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 117, s. 23.

II. Płyta nagrobna Gregoria (?) (†XVII w.).

1. W kruście, w stopniach schodów przed portalem zachodnim.
2. Płyta z wapienia. Zachowane wym. 30 x 142 cm. Powierzchnia mocno starta.
3. Inskrypcja w kapitale zachowana we fragmencie.
4. (...) ANNO/ DIVIN/ ERBLICH . DEM . WOLE(DLEN .) VES/ TEN . VORACHTBAREN . VND/ WOLWEISEN. HERREN GREGORIO/ (...).
5. Brak danych o antenacie.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła Mariackiego w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 117, s. 23.

III. Płyta nagrobna nieznannej osoby (†XVII w.).

1. W kruchcie, w stopniach schodów przed portalem zachodnim.
2. Płyta z wapienia. Zachowane wymiary 30 x 133 cm. Powierzchnia mocno starta.
3. Zachowany niewielki fragment inskrypcji kapitałą.
4. (...)AL.
5. Brak wiadomości o antenacie.
6. Opisana w materiałach z inwentaryzacji kościoła Mariackiego w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 117, s. 23-24.

IV. Płyta nagrobna nieznannej osoby (†XVII w. ?).

1. W kruchcie, w stopniach schodów przed portalem zachodnim.
2. Płyta z wapienia. Zachowane wymiary 30 x 141 cm. Powierzchnia mocno starta i uszkodzona.
3. Zachowany niewielki fragment inskrypcji w kapitale.
4. QVA (...) VIEL (...) (...) (...) REGINA . CANDEM (...) IŻ.
5. Brak wiadomości o antenacie.
6. Opisana w materiałach inwentaryzacji kościoła Mariackiego w 1936 roku.
7. Landesarchiv Greifswald Rep. 55, Nr. 117, s. 24.

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. KRZYŻA (Stargard - Kluczewo)

I.* Płyta nagrobna Carla von der Osten (†1769) i jego małżonki Christiany Elisabethy von der Osten, z domu von Lepell (†1771).

1. W posadzce nawy.
2. Płyta z wapienia. Wymiary 81 x 124 cm. W 1975 r. widoczne było poprzeczne pęknięcie przez całą płytę. Obecnie całkowicie zniszczona.
3. Na powierzchni trzynastowersowa inskrypcja frakturą.
4. Carl von der Osten/ geboren 7te Juny/ 1697/ Gestorben den 3ten Juny 1769/ und/ Christiane Elisabeth von der/ Osten geborne von Lepell/ geb. den 16ten Augu: 1712 gesto/ den 16ten July 1771/ Danckbare Kindliche Liebe/ legte diesen Stein auf Ihre Ache/ 1801.
5. Brak danych.
6. W literaturze nieznaną. W latach 60. XX wieku opisana na karcie ewidencyjnej u Konserwatora Wojewódzkiego Zabytków w Szczecinie. W 1975 r. K. Loose stwierdziła jej pęknięcie.
7. Karta ewidencyjna u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.

WITKOWO

KOŚCIÓŁ FILIALNY PW. MATKI BOSKIEJ RÓŻAŃCOWEJ

I. Płyta nagrobna Christiana Lüpke (†1751) i jego żony Cathariny Louisy Plumcken (†1742).

1. W kruchcie wieży, ustawiona przy ścianie południowej. Do połowy lat 90. XX

- wieku w posadzce nawy kościoła.
2. Płyta z wapienia. Wymiary 83 x 150 (obecnie 131) cm. W trakcie przenoszenia zniszczona. Pęknięcia, brak fragmentu płyty.
 3. Na powierzchni dwunastowersowa inskrypcja frakturą. Rok śmierci C. L. Plumken przebity z 1741 na 1742 r.
 4. Christian Lüpke/ Prediger zu Wittichow/ und Klützow./ Gebürtig aus Stargardt./ Geboren den 17:ten Maÿ 1695./ (Gestorbin den 1 November 1751.)/ Catharina (Louisa Plumcken)/ Gebürtig aus Bornim/ bey Potsdam./ Geboren den 26 ten Mart 1701/ Gestorbin den 6 ten April 174Z.
 5. Christian Lüpke (Lypke, Lübcke) pochodził ze Stargardu i na urząd pastora w Witkowie powołany został w 1727 roku. Ożenił się Cathariną Louisą Plumcke (Plümecke), której ojciec był królewskim urzędnikiem w Poczdamie. Jej bratem był zapewne Immanuel Heinrich Plümecke, pastor i prepozyt przy kościele św. Jerzego w Wolinie.
 6. W literaturze nieznaną. W inwentarzu zabytków z 1906 r. H. Lemcke wspomina jedynie o portrecie pastora Ch. Lübcke. Krótką notę biograficzną zamieszcza w 1908 r. H. Moderow.
 7. Lemcke 1906, s. 216; Moderow 1908, s. 652.

ZIEMOMYŚL

KOŚCIÓŁ FILIALNY (w ruinie)

I.* Płyta nagrobna Scholastiki von Wedel (†1602).

1. W nawie kościoła.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 130 x 82 cm.
3. Inskrypcja zapewne frakturą, obramiona arabeską.
4. Scholastika von Wedeln aus dem Hause Krempzow, Antoni von Blankensee eheliche Hausfrawe † 19. Dez. 1602, ihres Alters 68 Jahr.
5. Brak danych.
6. Opisana w 1906 r. przez H. Lemcke.
7. Lemcke 1906, s. 186.

II.* Płyta nagrobna Antoniusa von Blankensee (†1608).

1. W nawie kościoła.
2. Płyta z wapienia, relief płaski, 185 x 100 cm.
3. Inskrypcja zapewne frakturą, obramiona arabeską. Powierzchnia mocna starta.
4. Brak danych.
5. Antonius von Blankensee zmarł 12 sierpnia 1608 r.
6. Opisana w 1906 r. przez H. Lemcke.
7. Lemcke 1906, s. 186.

Źródła i literatura:

- **Berghaus H.**, *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen*, II. Th., Bd. V, Abth. 1, Berlin und Wriezen a/O. 1872
- **Boras Z.**, *Książęta Pomorza Zachodniego. Z dziejów dynastii Gryfitów*, Poznań 1968
- **Boras Z.**, *Książęta Pomorza Zachodniego. Z dziejów dynastii Gryfitów*, Poznań 1978
- **Boras Z.**, *Książęta Pomorza Zachodniego*, Poznań 1996
- **Brüggemann L. W.**, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preußischen Herzogthums Vor- und Hinterpommern*, II. Th., I Bd., Stettin 1784
- **Glińska M.**, *Plastyka kamienna na Pomorzu Zachodnim w latach 1530–1640*, [w:] *Sztuka Pomorza Zachodniego*, pod red. Z. Świechowskiego, Warszawa 1973
- **Glińska M.**, *Książęce fundacje w zakresie rzeźby kamiennej*, [w:] *Mecenat artystyczny książąt Pomorza Zachodniego. Materiały z sesji oddziału szczecińskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Zamku Królewskim w Warszawie 21 – 22 listopada 1986*, Szczecin 1990, s. 75-101
- **Hiltebrandt J. A.**, *Verzeichniß Der Hirten nach Gottes Herten, Welche GOTT nach seiner Erbarmung und Liebe Der Stadt Neu – Stargard an der Ihna, In denen beyden Ober – Ständen, Von Anno 1524. Bis 1724. Und...*, Alten Stettin [1724]
- **Kalita - Skwirzyńska K.**, *Stargard Szczeciński*, Ossolineum 1983
- **Kalita - Skwirzyńska K., Opęchowski M., Nekanda - Trepka J., Pęzino**, Szczecin 1996
- **Kochanowska J.**, *Kultura artystyczna na dworze książąt szczecińskich w XVI w.*, Szczecin 1996
- **Kunkel O.**, *Pommersche Urgeschichte in Bildern*, Stettin 1931
- **Landesarchiv Greifswald**, Rep. 55 Nr. 114
- **Landesarchiv Greifswald**, Rep. 55 Nr. 117
- **Lemcke H.**, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin*, H. VII: Der Kreis Pyritz, Stettin 1906
- **Lemcke H.**, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin*, H. VIII: Der Kreis Saatzig, Stettin 1908
- **Lemcke H.**, *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin*, H. IX: Der Kreis Naugard, Stettin 1910
- **Moderow H.**, *Die Evangelischen Geistlichen Pommern von der Reformation bis zur Gegenwart*. T. 1: Der Regierungsbezirk Stettin, Stettin 1903
- **Radke**, *Aus der Dölitzer Pfarrchronik*, „Gemeindeblatt für die Kirchengemeinden Dölitz und Dobberphul”, Mai 1929, s. 8
- **Sello G.**, *Geschichtsquellen des Burg und Schlossgesessenen Geschlechts von Borcke*, T. III, Berlin 1907

- **Słomiński M.**, *Rozmiary strat w zakresie zabytków ruchomych na Pomorzu Zachodnim*, [w:] 50 lat polskich badań nad sztuką Szczecina i Pomorza Zachodniego. Materiały z seminarium 29 – 30 wrzesień 1995, Szczecin 1996, s. 113-124
- **Stubenrauch A.**, *Die erste Ausgrabung vorgeschichtlicher Gräber in Pommern*, „Monatsblätter”, 22 Jg., 1908, s. 134-139
- **Wehrmann M.**, *Ein pommerscher Hofuarr*, „Monatsblätter”, 2 Jg., 1888, s. 91-93

Zusammenfassung

Sepulkrale Kunstwerke der Kircheninneren im Stargarder Land im Zeitraum vom 16. bis zum 18. Jahrhundert

In vielen Kirchen in den pommerschen Städten und Dörfern blieben Denkmäler der sepulkralen Kunst der ehemaligen Einwohner dieses Gebietes erhalten. Diese Objekte waren meistens in der Neuzeit entstanden. Wesentlich seltener treten Beispiele aus dem späteren Mittelalter auf. Sie sind nicht nur als Kunstobjekte beachtenswert, sondern auch als Träger der Informationen über die Ahnen. Je nach der damals herrschenden Mode, der gesellschaftlichen Stellung und der finanziellen Möglichkeiten der ein Grabdenkmal bestellenden Person errichtete man verschiedene Objekte dieser Art. Es waren Grabplatten, Grabmale und Gräfte mit architektonischer Ausstattung, die gewöhnlich einen exponierten Platz in dem Kircheninneren einnahmen.

1596 wurde auf der Matrikel von der Visitation der Marienkirche in Stargard das Verzeichnis der Grabsteine angebracht.

Die Grabquartiere in der Marienkirche und Johanniskirche blieben noch bis in die 30er Jahre des 20. Jahrhunderts erhalten. Die meisten befanden sich am Hauptaltar. Die hervorragendsten Grabdenkmale in der Marienkirche gehörten Peter Gröning, Krügers und von Weihers und in der Johanniskirche der Familie von Massow.

Die Grundlage für den vorliegenden Artikel waren das schriftliche, fotografische Material und das Messungsmaterial, das der Autor während der in den Jahren 1999-2002 im Rahmen des Forschungsprojekts Museums in Stargard durchgeführten Inventur sammelte.

Der besprochene Komplex besteht nur aus neuzeitlichen Objekten; 5 stammen aus dem 16. Jahrhundert¹, 13 aus dem 17. Jahrhundert², 20 aus dem 18. Jahrhundert³, 1 aus dem 20. Jahrhundert⁴. Das 19. Jahrhundert vertreten nur die im Katalog besprochenen Grabmale auf den Kirchenfriedhöfen⁵. Wie man annehmen kann, machen die bis heute erhaltenen Denkmale weniger als ein Viertel der ursprünglichen Zahl der sepulkralen Objekte der Kircheninneren (einschließlich deren aus dem Mittelalter) aus, weil seit der Inventur von H. Lemcke und W. Ohle und der Arbeit von H. Moderow 12 Objekte völlig zerstört wurden⁶.

¹ Chociwel (Freienwalde i. Pom.), Kunowo (Kunow a./Straße), Łęczycza (Lenz), Pęzino (Pansin), Sowno (Friedrichswalde).

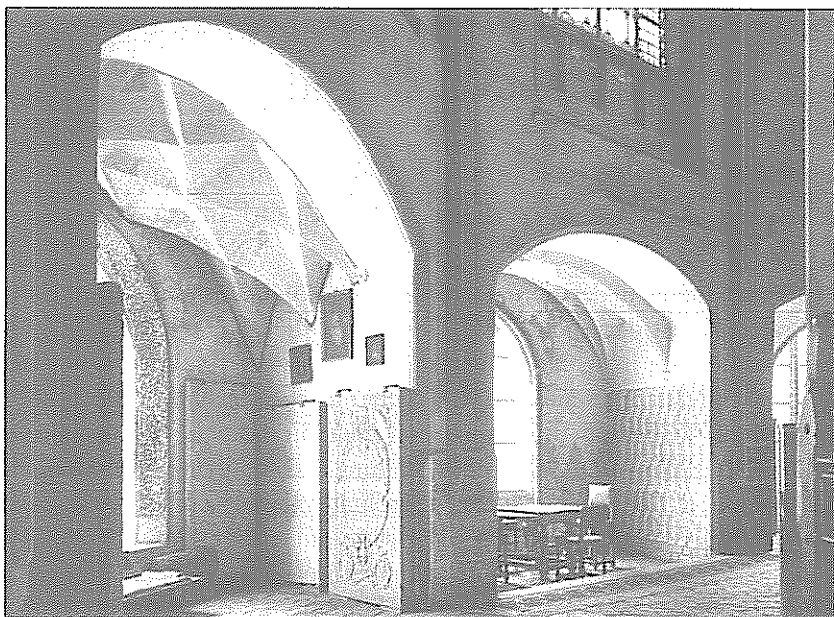
² Kiczarowo (Kitzerow), Marianowo (Marienfließ), Stargard, Ziemomysł (Schönwerder).

³ Kiczarowo, Koszewko (Klein - Küssow), Kunowo (Kunowo a./Straße), Nowa Dąbrowa (Neu - Damerow), Pęzino, Stargard, Kluczewo (Klützw), Witkowo (Wittichow).

⁴ Pęzino.

⁵ Dolice (Döblitz), Koszewko, Pęzino (Pansin).

⁶ Chociwel - 1; Kiczarowo - 2; Marianowo - 1; Stargard - 5; Kluczewo - 1; Ziemomysł - 2.

Ilustr. 1. Kaplice w ambicje kościoła św. Jana w Stargardzie z płytami nagrobnymi, wg stanu sprzed 1945 r. Fot. Ze zbiorów Archiwum Krajowego w Greifswaldzie, Rep. 55 Bildarchiv, 36/15

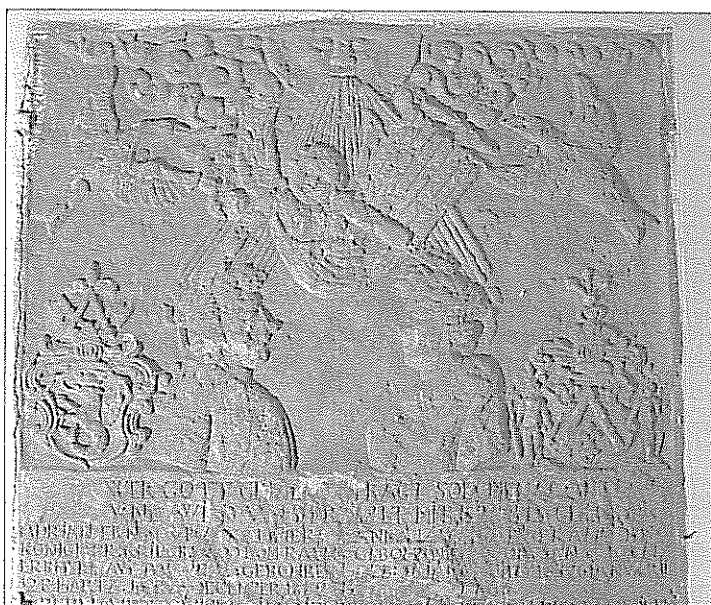
Ilustr. 2. Płyta nagrobna Berneta von Mildenitz i jego małżonki Cathariny von Schöning w kościele fil. w Łęczycy, koniec XVI w. Fot. M. Majewski - Muzeum w Stargardzie

Ilustr. 3. Płyta nagrobna Matthiasa von Borck (†1566) w kościele paraf. w Pęczynie, ok. 1566 r. Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

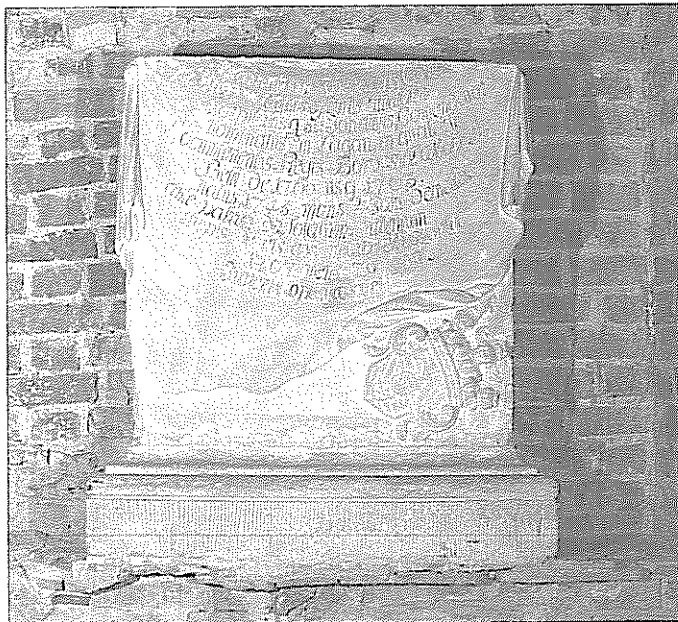
Ilustr. 4. Płyta nagrobna Clausa Hintze (†1599)
w kościele fil. w Sownie, ok. 1599 r.
Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

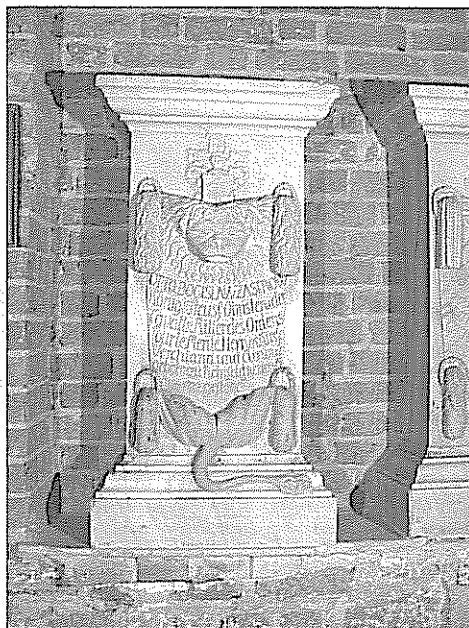
Ilustr. 5. Górna partia płyty nagrobnej Adriana Ernsta von Putkammer
(†1772) i jego żony Anny Louisy von Putkammer, z domu hrabiny von
Goltz (†1785) w kościele paraf. w Pęczynie, ok. 1785 r.
Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

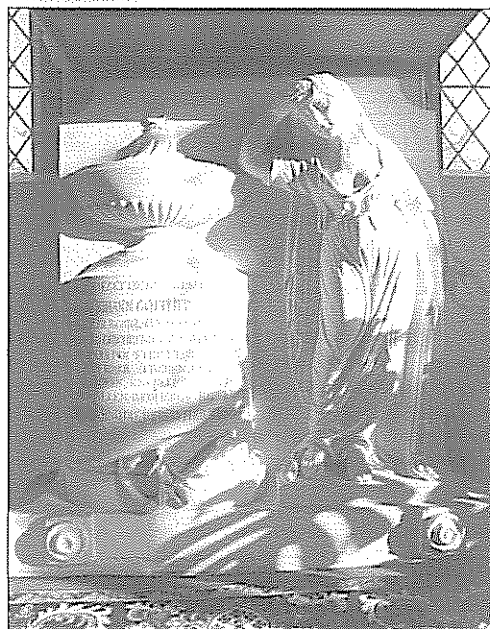
Ilustr. 6. Górna partia płyty nagrobnej Frantza Ludwiga Georga von Putkammer (†1817) i jego małżonki Nicoli Dorothei Friederici Ludovici von Putkammer, z domu von Schöning (†1789) w kościele paraf. w Pęczynie, ok. 1790 r. Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

Ilustr. 7. Nagrobek Bernharda Friedricha hrabiego von Küssow (†1767) w kościele fil. w Koszewku, ok. 1770 r. Fot. M. Majewski - Muzeum w Stargardzie

Ilustr. 8. Nagrobek Otto Bogislava von Zastrow (†1787) w kościele fil. w Koszewku, ok. 1787 r.
Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

Ilustr. 9. Nagrobek Johanna Gottlieba Zimmermanna (†1793) w kościele fil. w Nowej Dąbrowie, ok. 1793 r. Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

Ilustr. 10. Symbole Vanitas na płycie nagrobnej Jacoba Heinricha von Sukow (†przed 1699 ?) z kościoła fil. w Kiczarowie, ok. 1700 r. Obecnie w Muzeum w Stargardzie.
Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

Ilustr. 11. Symboliczne wyobrażenie „ułatującego czasu” z druku funeralnego poświęconego Elisabecie von Moerner wydanego w Stargardzie w 1711 r.

Ilustr. 12. Fragment dolnej partii płyty nagrobnej Frantza Ludwiga Geoga von Putkammer (†1817) i jego małżonki Nicoli Dorothei Friederici Ludovici von Putkammer, z domu von Schönning (†1789) w kościele paraf. w Pęczynie z symbolami Vanitas i grobami popielnicowymi, ok. 1790 r.
Fot. M. Majewski – Muzeum w Stargardzie

Ilustr. 13. Grób popielnicowy w obwarowaniu odkryty w 1770 r. koło Pęczyna, miedzioryt z ok. 1770 r., wg O. Kunkla, 1931 r.